

2022 • 5

LXXV. évfolyam • május

# művelődés

közművelődési havilap





# művelődés

közművelődési havilap

## Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos  
Kása Zoltán  
Péter István  
Pozsony Ferenc  
Széman Péter

## A szerkesztőség:

Benkő Levente (főszerkesztő)  
Balla Sándor  
Demeter Zsuzsanna  
Péter János  
Rostás-Péter Emese

## Postacím:

400183 Cluj-Napoca,  
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,  
O. P. 1. Cluj, C. P. 123  
tel/fax: +40 264 434 110  
honlap: www.muvelodes.net  
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,  
muvelodes@yahoo.com  
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés  
RO57TREZ21621G335000XXXX  
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei  
Tanács támogatásával  
Apare sub egida Consiliului  
Județean Cluj



## Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár  
Lapterv: Könczey Elemér  
Műszaki szerkesztés: Nagy Andrea  
**Nyomdai munkálatok:**  
IDEA nyomda – Kolozsvár  
Igazgató: Nagy Péter

Ára 4 lej



9 771221 869226 05

## Tartalom

Benkő Levente: Petőfi mindnyájunké . . . . . 3

### enciklopédia

Szabó József: A fehéregyházi Petőfi-ünnepségek története . . . . . 4

### emlék-lapok

Borbély Éva: Tábori étrendek. Elmélet és gyakorlat, régen és ma . . . . . 8  
Sümege György: Kádár Imre: A művészet forradalmi.  
A művészet forradalmi pedig így születnek... . . . . . 11

### kérdező

P. Buzogány Árpád: Üdvözet Székelykeresztúrról.  
Beszélgetés Sándor-Zsigmond Ibolya muzeológussal. . . . . 14

### galéria

Zilahi Nono: A vizualitás határán. Sipos Sándor 65 éves. . . . . 18

### vadrózsák

Suba László: A kibédi szekérművésztől . . . . . 22  
Balázs Lajos: Könyv a moldvai magyarok hagyományos műveltségéről.  
A csángó kutatásnak van folytatása . . . . . 24

### hétköznapi hőseink

Mihály Izabella, Kölcze Henrietta, Márk Arnold: A református lelkész-esperes  
szellemi hagyatéka (2.). Tókécs József (1884–1951) . . . . . 26

## Lapszámunk szerzői:

Balázs Lajos – néprajzkutató, Csíkszereda  
Borbély Éva – néprajzkutató, magánvállalkozó, Magyarvista  
P. Buzogány Árpád – művelődésszervező, Székelyudvarhely  
Kölcze Henrietta – diák, Málnás  
Márk Arnold – diák, Málnás  
Mihály Izabella – diák, Málnás  
Suba László – szobrászművész, Torda  
Sümege György – művészettörténész, Budapest  
Szabó József – a Petőfi Sándor Művelődési Egyesület elnöke, a Petőfi-emlékhely gondnoka,  
Fehéregyháza  
Zilahi Nono – képzőművész, grafikus, Kolozsvár

A címlapon Molnár Szabolcs fényképe. A hátsó borítón Sipos Sándor munkája.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Kizárólag géppel írt vagy nyomtatott,  
valamint Microsoft Word programban szerkesztett elektronikus kéziratokat fogadunk el.

## Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület  
RMDSZ – Communitas Alapítvány  
Hargita Megyei Kulturális Központ  
Hargita Megye Tanácsa  
Kovácsna Megyei Művelődési Központ  
Kovácsna Megye Tanácsa



## Médiapartnerek:

www.szabadsag.ro  
**Szabadság**  
Erdélyi Magyar Havilap



# Petőfi mindnyájunké



**O**mladozó ispánkúti kőfalak, kiszáradt tuják a múzeumkertben, aládúcolt múzeumi mennyezet, megcsappant érdeklődés a Petőfi-megemlékezések iránt. Nem túl, sőt egyáltalán nem szívderítő állapotot tükröző ténymegállapítások ezek Fehéregyházán, a Petőfi 200 emlékévként kezdetén. A Segesvár melletti falu Petőfi-kegyhelyének őrzője, Szabó József joggal említi az 1849. július 31-én a sokszoros túlerővel támadó cári sereggel vívott itteni csatában elesett – eltűnt?, nyomavesztett?, erről most ne nyissunk vitát, a lényeg, hogy életben utóljára itt látott – Petőfi Egy telem Debrecenben című versét. „...Aztán a télnek kellő közepében / Kifogyva szépen / A fűtőszalmám, / S hideg szobában alvám. / Ha fölvevém kopott gubám, / Elmondhatám, / Mint a cigány, ki a hálóból néze ki: / »Juj, be hideg van odakil!« // S az volt derék, / Ha verselék! / Ujjam megdermedt a hidegben, / És ekkor mire vetemedtem? / Hát mit tehettem egyebet? / Égő pipám / Szorítgatám, / Míg a fagy végre engedett. // És ínségben csak az vigasztala, / Hogy ennél már nagyobb ínségem is vala.” 1844 meleg nyarának derekán vetette papírra debreceni emlékeit Petőfi, de azért legyünk őszinték: mind e verssorok, mind a Szabó József által jelzett állapotok ismeretében azért csak-csak végigfutkos némi hideg az ember hátán.

Távol áll tőlem, hogy elhamarkodott és messzemenő következtetéseket vonjak le ebből, s borúlátó jövőképet lássak és láttassak. Önkormányzati, pályázati, mecénási, más módon források minden bizonnyal lesznek, a sok száz szabadságharcos s velük együtt Petőfi kegyhelye minden kétséget kizáróan megújul és visszakapja szép arcát, az ispánkúti omladozó kőfalakat is helyreállítják, az aládúcolt múzeumi mennyezetet kijavítják, mint ahogy abban is biztos vagyok, hogy a kiszáradt tuják és virágok helyébe is kerülnek újak, friss hajtásúak. Ellenben, illetve ezzel együtt nem volna haszontalan elgondolkodnunk azon, hogy a forma–tartalom összefüggésben utóbbira vonatkozóan mit és hogyan lehetne tenni. Például abban a tekintetben, hogy szól-e még Petőfi a mai és a majdani nagyon fiatal nemzedékekhez, magyarabbul gyermekeinkhez, unokáinkhoz, s az ő majdani utódaikhoz? Összességében ebben a mai világban, amelyben klasszikusok alkotásai, gyakran életművük válik/válnak leértékelő újraértelmezés tárgyává; olyan világban, amelyben az emberiségnek, s ezen belül a magyarságnak alapvető értékeit tesz ikjesztően sokan gúny tárgyává, van-e még helye Petőfinek? Az 1989-es rendszerváltások ötvenes–hetvenes, lassan elmúló korosztálya után vannak-e, lesznek-e olyan utódok, akik az iskolákban, az egyetemeken, a mindennapi életben, elméletben és a gyakorlatban is gondját viselik a hagyatéknak, és élnek vele?

Merthogy Petőfi és az ő erdélyi, segesvári emlékezete nemcsak a maroknyi, egyre fogyó fehéregyházi magyarságé, hanem általában és összességében a teljes nemzeté, etnikai és állampolgári vonatkozásban egyaránt, sőt a mindenkorai szabadságvágyóké is. Azoké is, akik a négy égtáj fölől Székelyföld és a Királyföld peremén barangolva meg-megállnak egy röpke főhajtásnyira az Ispánkútnál, esetleg a fehéregyházi múzeumot és kegyhelyet is meglátogatják. De azoké is, akik a mindennapi élet szabta eszetlen rohanásban mindezek mellett simán elsuhanak az E60-as úton. Azoké is, akik Petőfi elvesztését Fehéregyházához kötik, s ezt örök érvényű, megmásíthatatlan tényként könyvelik el, lezárva ezzel halhatatlan költőnk földi pályafutásának mindösszesen huszonhat évét az ő irodalmi és forradalmi szerepéről szóló történettel együtt. De azoké is, akik az ő csontjait Barguzinban keresik, illetve ott vélik felfedezni, ami, ha valaha egyáltalán beigazolódna, vélhetően indokoltá tenné mind a magyar irodalom, mind a negyvennyolcas forradalom és szabadságharc néhány fejezetének kiegészítését.

Mert lássunk tisztán: nem lehet nem észrevenni azt a pozitív erőket megmozgató valamit, azt a felemelő szépséget, amely az 1867-es kiegyezés és az említett 1989-es rendszerváltások utáni tiszteletadás kibontakozását jellemezte. Jó volna táplálkozni belőle, meríteni e felhajtó erőből, és élni vele. És Petőfi Sándor örökségéből. Aki és ami mindnyájunké.

*Szabó József*



Szabó József |

# A fehéregyházi Petőfi-ünnepségek története

**M**arosvásárhelytől nem olyan messzire van egy település, Fehéregyháza, amely 1231-ben, Béla herceg zágrábi oklevelével „lépett be” a történelembe Alba Ecclesia néven. Ebben az időben már itt éltek a Kézdi nemzetség székely lovasíjász hátrőrei. Ezt a vidéket Zombor Gyula lánya, Sarolta mondhatta magáénak a 10. század közepén. Innen ment nőül Géza nagyfejedelemhez, és lett Szent István királyunk édesanyja. Sajnos a falu múltja a csökkenő helyi magyarság előtt egyre kevésbé ismert, a szálló idő elporlasztja olykor a múlt történéseit, mint ahogy a csodálatos Haller-kastély is már csak néhány festményen, régi képeken, körünkől már eltávozott felmenőink elbeszélései nyomán él tovább.

A fehéregyházi síkon 173 éve zajlott egy ütközet, amelyben részt vett egy olyan személy, akinek neve – remélhetőleg örökre – összeforrt a település nevével. Szomorú emlék ez, hiszen 1849. július 31-én ezen a helyen vesztett csatát a Bem József lengyel tábornok vezette magyar hadtest a háromszoros túlerőben lévő cári intervenció csapattal szemben, továbbá itt tűnt el – valószínűleg elesett az ütközetben – a szabadságharc hányatott sorsú honvédtisztje, Petőfi Sándor is.

Fehéregyházáról érkeztem, és alig kétszáz méternyire születtem attól a helyszíntől, ahol az ütközetben elesett honvédek legnagyobb része nyugszik, közel négyszázan egy hármastömegsírbán. Jelenleg is itt élek. Itt nevelkedtem és játszadoztam a pajtásokkal, az emlékhely közelében. A névtelen hősök és a Petőfi emléke iránti tiszteletet nem csupán szüleimtől, tanítóimtól örököltem, hanem az emlékhelyhez érkező több ezer látogatótól is.

Rengeteg értekezletet, konferenciát tartottak a fehéregyházi ütközetről, Petőfiről, arról, hogy elesett-e Fehéregyházán, vagy sem; a témában neves

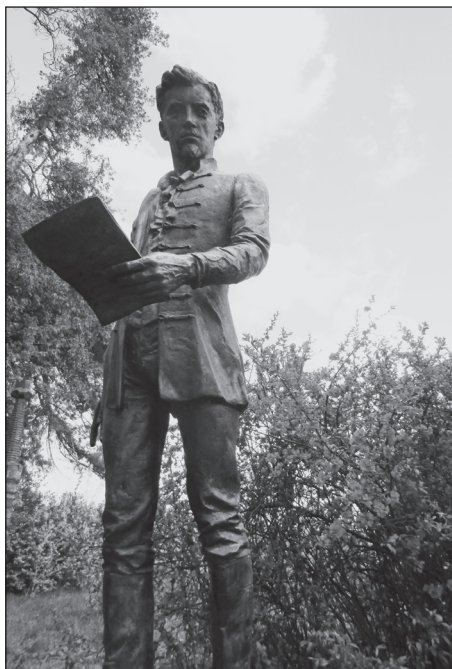
hadttörténészek és irodalomtörténészek is állást foglaltak, akik kutatásaik eredményeiről hosszasan beszámoltak. Én ezúttal nem ezt a témát választottam. Azokat a dátumokat és időszakokat szeretném kiemelni, amelyek megteremtették a fehéregyházi csata hősei és Petőfi Sándorról való megemlékezés hagyományát. Nem áll szándékomban részletezni közel 170 év történéseit, csupán a fontosabbakról szólnék, amelyek nyomán létrejöhetek azok az emlékhelyek, a magyar szabadságharc erdélyi golgotái, ahol bármikor főt hajthatunk.

A szabadságharc bukását követően, a megtorlás keserű éveiben nem állíthattak emléket nemzeti hőseinknek. Petőfi Sándorról is mindössze egysoros újsághír jelent meg: „Koszorús népköltőnk, a tűzlelkű P. S. hír szerint elveszett.”

A fehéregyházi ütközetben a cári sereg legrangosabb áldozata Grigorij Jakovlevics Szkarjatyin vezérőrnagy volt. Már 1850-ben elkezdtek egy emlékmű építését Segesvár mai külvárosának azon a pontján, ahol a vezérőrnagyot halálos találat érte. 1852-ben avatta fel I. Ferenc József császár az emlékművet, amelynek tetején egy fekvő kőoroszlán volt, és az erőt, bátorságot, valamint a hűséget szimbolizálta; míg a talapzat oldalait angyalfigurák, német és orosz nyelven írott márványlapok díszítették.

Az idő múlása itt is nyomot hagyott, de a környék lakosságának gyűjtögető kedve okozta a legnagyobb kárt. Mára a vasöntvény díszítések és az angyalfigurák eltűntek. A kőoroszlán még dacol az idővel, miközben tiszteletlen gyermekek faragják a mindenféle építkezésekkel körbevett, alig megközelíthető emlékművet.

Ezzel szemben a honvédek elfedő hármastömegsír sok éven át jeltelenül állt, csupán a helyiek őrizték



Petőfi Sándor szobra Fehéregyházán.  
Kép: Szabó József



A segesvári Petőfi-ünnep 1899-ben. Bartók Lajos költő beszédet tart a fehéregyházi csatatéren. Goszleth István fényképe (archív)

emlékeztükben. I. Ferenc József alig-hogy letette 1867-ben (az osztrák-magyar kiegyezés után – szerk. megj.) a királyi esküjét, a kufsteini várfogságából időközben kiszabadult Haller Ferenc gróf máris utasította Siller József nevű tisztartóját a hármás tömegsír bekerítésére. Föléje hársfákat ültetett, de ezzel egyelőre ki is merült a kegyelet aktusa. Az emlékjelhagyásra gyűjtés indult – a mozgalom kezdeményezői a Fehéregyházával szomszédos Héjjasfalva ifjai voltak, azonban nagyon kevés összeget gyűjtöttek össze, így átadták az ügyet az Erzsébetvárosban székelő, Felső-Fehér vármegyei főispánnak, Haller Ferenc grófnak, majd ennek nyomán alakult meg 1869. január 30-án a Petőfi-síremlék Egylet.

A Segesvár központú Nagy-Küküllő vármegye létrehozása után a megye hivatalosságai átvették 1876-ban az emlékállítás ügyét. A korabeli lapok folyamatosan tudósítottak a törekvésekről, a gyűjtésről, a Fehéregyházán megalakult síremléktársulatról, s annak tagjairól: gróf Haller Ferenc elnökről, Bartha Miklós, Mihály Lajos, Kozma Ferenc, Szoboszlai Károly urakról, de nem említették a legfőbb mozgatót, a bizottság titkárát, a héjjasfalvi születésű, de Fehéregyházán szolgáló református lelképásztort, a mindig szerény Balás Imrét.

Az egylet Segesváron tartott 1887-es közgyűlésén határozatot fogadtak el a gyűjtőívek kibocsátásáról, és országos akcióvá szélesítették az emlékállítás

ügyét. Közben a beteg Haller Ferenc helyére gróf Bethlen Gábort, Nagy- és Kis-Küküllő vármegyeek főispánját választották. Végül 1895-ben, huszonöt évi gyűjtőmunka után Bethlen Gábor gróf indítványára kimondták: „Állíttassék a fehéregyházi határon, a közös honvédsírok fölé egy gúla alakú emlékoszlop, Segesváron, a Várban, a vármegyház előtti téren, annak a csatatérre néző pontján pedig helyeztessék el Petőfi ércszobra.”

A fehéregyházi emlékmű és a segesvári Petőfi-szobor talapzatának tervét rábízták a segesvári vármegyház és református templom építőjére, Alpár Ignácra. A segesvári Petőfi-szobor és a fehéregyházi emlékmű csúcsát díszítő turul elkészítésére a gyergyócsomafalvi születésű Köllő Miklós szobrászt kérték fel. A mintegy kilenc méter magas emlékoszlopot szürke gránitkövekből állította össze a Bosin-féle vállalkozás. Pályázatot nem hirdettek. Az építész a tervezést ingyen vállalta, míg Köllő Miklós számára annyira megtisztelő volt a feladat, hogy a tiszteletdíj nem is érdekelte igazán.

Közel fél évszázadot, pontosabban negyvennyolc évet kellett várni ahhoz, hogy 1897-ben, a szabadságharc hőseinek vérével áztatott rögökre méltó emlékmű kerüljön. A segesvári Petőfi-emlékek végrehajtó-bizottsága 1897. július 31-re, a költő halálának évfordulójára tűzte ki az emlékműavatás napját. Június 14-i dátum áll azon a hivatalos meghívón, amelyet az ország szinte

minden részére kiküldtek. Sajnos a végrehajtó bizottság elnöke, gróf Bethlen Gábor nem élhette meg az emlékmű és a szobor avatását, ugyanis harmincöt nappal a jeles alkalom előtt hirtelen elhunyt. Országos lapokban jelentek meg beszámolók és tudósítások a készülődő ünnepségről, az érkező küldöttségekről, a csatáról, Petőfiről és elesésének körülményeiről.

Az emlékművet és a szobrot 1897. július 31-én avatták fel, egy ezreket megmozgató országos ünnepség keretében. Ez a nap indította el a megemlékezések, a Petőfi-ünnepélyek sorát. A nagy nap eseményeiről a korabeli lapok sem feledkeztek meg. A *Vasárnapi Ujság* 1897. augusztus 8-i számából idézek:

„Július 31-én, a segesvári ütközet negyvennyolcadik évfordulóján, ünnepi zajtól volt hangos a Nagy-Küküllő különben csendes, nyugalmas völgye Fehéregyháza és Segesvár között. Mint valami búcsújáró helyre, zarándokolt oda az emlékeztetés napon a nemzeti kegyelet. Fehéregyháza lankás mezején koszorú- és virágdísz borította a »névtelen hősök«-nek immár méltó, díszes emlékekkel megjelölt közös sírját, kik ott estek el a költővel együtt s kiknek ifjú szívéből ott folyt ki a vér »a harcz mezején«.

Segesvár bástyájának festői magasságán, magyar szívek dobogása, az édes magyar szó zengése s mozsarak durrogása közben hullott le a lepel Petőfi ércszobráról. A tüneményes pályafutású lánglelkű költő mitikus alakja büszke fenséggel jelent meg újra a részben idegen nyelvű nép között, hogy halhatatlan őrszemként most ott a bástya fokán őrököljék a magyar nép, a magyar haza szent ügye fölé, amiért negyvennyolc évvel ezelőtt odalenn, a völgyi síkon ifjú életét áldozta.”

Ez alkalomból Jókai Mór, a Petőfi Társaság elnöke írt köszönőlevelet Balás Imre lelképásztornak. Mindkét helyszínen olyan személyiségek jelentek meg, mint: Sándor László, Nagy-Küküllő vármegye főispánja; Szász Gerő református esperes; Gyulay Pál történész, író és költő; Bartók Lajos költő, drámaíró és szerkesztő; Pósa Lajos költő, meseíró és dalszerző; Eszterházy Kálmán politikus; Mikó Árpád, Udvarhely megye főispánja; valamint Ugron Gábor székely politikus, országgyűlési képviselő.

Egy évvel később, 1898. július 17-re az időközben elhunyt Haller Ferenc gróf lánya, Haller Lujza grófnő csodálatos parkot teremtett az emlékmű körül, és elkészíttette, majd ereklyékkel berendezte az emlékházat, illetve őrzőjének lakását.

A fehéregyházi Petőfi-ünnepségek történetében mindmáig a legnagyobb eseménynek számít a csata és a költő halálának 50. évfordulója. Máthé Attila *Fehéregyháza története* című könyvében írja: „A hagyományteremtő, a csata 50. évfordulójára emlékező ünnepséget 1899. július 30-án rendezte, ugyancsak két helyszínen a Magyar Kaszinó, amelyre 15 különvonat szállítja a nagyszámú érdeklődő vendéget. Sokan azonban már szombat este megérkeztek az ünnepség színhelyére. A budapesti vendégek az első különvonattal vasárnap reggel érkeztek meg; a főrendiház küldöttségét Zeyk József báró, a képviselőházét Tallián Béla vezette. A magyar kormányküldöttség élén Zsilinszky Mihály állott. A Petőfi Társaságot annak alelnöke, Bartók Lajos képviselte. Valamennyien az emlékoszlop előtt felállított díszemlékvenyeren kaptak helyet, Vörösmarty Béla államtitkár (a költő fia), Bartha Miklós, E. Kovács Gyula, Bársony István, Somló Sándor és Szász Gerő társaságában. Az ünnepséget a kolozsvári dalegylet éneke után Bartók Lajos beszéde nyitotta meg, őt követték a további szónokok és versmondók.

Szomorú közjátéka volt a lelkes ünnepségnek a nagy kolozsvári Shakespeare színész, E. Kovács Gyula rosszszülléte, aki Jókai Apotheozisának elmondása után a külső és belső hévtől rosszul lett és augusztus 2-án Segesváron meghalt... A tízezerre becsült emlékező, akinek a fele a Székelyföldről érkezett, a kortárs szerint 140 koszorúval borította el az emlékmű talpát, az emelvényre lépő notabilitásokat viszont a fehérbe öltözött Haller és Teleki grófkisasszonyok köszöntötték egy-egy gyönyörű bokrétaival...

A Fehéregyházán elkezdett emlékezést a tízezer ember a segesvári megyeház előtt álló Petőfi szobor előtt folytatta, az ünnepség 450 terítéses díszbáddal ért véget. Nem kerülte el a kortársak figyelmét a magyar hazában élő testvér-népeknek, a magyarság ünnepével szembeni közönye sem, amit egy brassói szász küldöttség és Wallbaum, segesvári polgármester nem tudtak feledtetni. Sajnálattal ismeri ezt el Joseph Bakon dr., a segesvári múzeum alapítója, *Petőfi Segesvárt* című versében, két évtizeddel később emlékezve arra, hogy Segesvár lakossága, Petőfi szobra előtt »csak kaput tárt, szíve zárva volt...«

Az 1900-as évek elején akadálytalanul zajlottak az évfordulóhoz közeli szombatokon és vasárnapokon a Petőfi-ünnepségek. Közben a Haller-uradalom a hűbéri rend hanyatlásával csödbe

jutott. A Petőfi-múzeumot, illetve a hozzá tartozó telket és földeket Haller Lujza grófnő 1900-ban a Petőfi Társaság gondozásába adta. A leszegényedett, és az uradalom fogadójában négy gyerekével meghúzódó grófnő 1909-ben bekövetkező haláláig naponta kijárt a múzeumkertbe, kalauzolta a látogatókat, gondozta az általa létrehozott virágágyásokat.

1901-ben fontos esemény történt a Fehéregyházával szomszédos Héjasfalván is. Egy hosszasan elhúzódó gyűjtés után obeliszket állítottak Zeyk Domokos és az elesett honvédtisztek emlékére Haller József telkén. Az obeliszkre kerülő Zeyk-dombormű elkészítésére Somogyi Albert földbirtokos a már neves Köllő Miklós szobrászt kérte fel. Az emlékművet egy magaslatra állították, ehhez a lakosság 1200 szekér homokot szállított. A nyolc méter magas oszlopot Nagy János kolozsvári kőfaragó készítette el a Bács-torok kőfejtőjéből kitermelt kőből, Kertész Károly Róbert budapesti építész terve alapján. A szobrász Köllő Miklósnak ez volt az utolsó munkája. Mire 1901. október 20-án felavatták az emlékművet, addigra Köllő már nem élt – 1900. szeptember 17-én hunyt el tragikus körülmények között.

## *A Petőfi-múzeumot, illetve a hozzá tartozó telket és földeket Haller Lujza grófnő 1900-ban a Petőfi Társaság gondozásába adta.*

Ugorjunk 1916. augusztus 31-re, amikor a román csapatok támadása miatt a magyar hatóságok elrendelték a vidék kiürítését, a fehéregyházi emlékház műtárgyait pedig Magyarország belső vidékeire menekítették. Ezekből a tárgyakból egy sem került vissza a fehéregyházi múzeumba, így odaveszett sok vendégkönyv is, amely jelentős személységek bejegyzéseit őrizte. Ekkor menekítették ki a Köllő-féle Petőfi-szobrot is a segesvári várból Budapestre, majd az első világháború után egy sokgyermekes román családot telepítettek a fehéregyházi őrházba.

Az erdélyi magyarság az új körülmények és a cenzúra dacára is igyekezett méltósággal megünnepelni 1922 júliusában a költő születésének 100. évfordulóját. A budapesti *Magyarország* című lap 1922. július 29-i számában a

következőket olvashatjuk: „Petőfi születésének századik évfordulóján úgy érezzük: szomorú üzenet száll hozzánk Erdély felől. A Királyhágón túl viruló magyar sziget mindig melegágya volt a függetlenségi gondolatnak és a nemzeti ellenállásnak s a kiegyezés évei után Erdélyben indult meg a legnagyobb lelkesedéssel a Petőfi kultusz. Ennek a kegyeletnek emlékei ott maradtak Erdélyben, a magyarság sok más kincsével együtt s azok, akik őrizői voltak Erdélyben Petőfi Sándor emlékének, legnagyobb részt meghaltak. Ma már csak ezt a legendás, nagyszerű múltat idézhetjük az ünnepi esztendőben.”

A 100. születési évfordulón olyan személyiségek jelentek meg Fehéregyházán és Segesváron, mint Sándor József EMKE-alelnök, Szabolcska Mihály költő és pap, Benedek Elek író és mesemondó, Nyíró József író és politikus, valamint dr. Makkay Sándor író.

1922-ben Segesvár és környéke elvesztette utolsó reményét arra, hogy az 1897. július 31-én, a vármegyeháza előtt felállított egész alakos Petőfi-szobor visszakerüljön a várba. Több magyar város is pályázott a szoborra, amelyet a Petőfi Társaság végül Kiskunfélegyháza városának ítelt meg.

1922-től kezdődően a lapok egyre gyakrabban írtak az elhanyagolt állapotú emlékhelyről, a gyomos kertről, a gondozatlan múzeumról. Ezekben az években, ilyen körülmények között is próbálta megtartani a magyarság a hagyományos ünnepét.

Az 1937-es ünnepen a felszólalók már marxista szólamokat zengtek, Petőfit, Adyt, illetve Eminescut Horea és Cloșca szellemi rokonaiként említették meg.

A második világháború után minden ígéretesnek tűnt, 1945-ben egy hatalmas ünnepség keretében emlékeztek Petőfire, és igyekeztek a kommunista ideológia szószólójává előtolni a költőt, aki a zarnokság elleni harcban esett el.

1949-ben a költő halálának 100. évfordulóján, a Groza-féle kormány részvételével nagy ünnepséget tartottak, amelyen felállítottak egy kétnyelvű bronztablát a turulmadaras emlékmű elé. Ettől kezdve 1990-ig Petőfi a zarnokság elleni elnyomás jelképévé, a dolgozó nép vezérévé, a kommunizmus szellemi alkotójává, a kapitalizmus elleni harc képviselőjévé vált. 1949 után a hatóságok már nem pártolták az évenkénti ünnepségek megtartását. A 110. évfordulón, 1959-ben a Segesvárról elmenekített Petőfi-szobor helyén, az akkori vármegyeház – mai városháza – előtt, 43 év után Petőfi-mellszobrot



Az 1849. július 31-i csatában elesett hősök emlékműve Fehéregyházán. Szabó József felvétele

avattak, amelyet Romulus Ladea román szobrász alkotott meg.

Újabb tíz év múlva, 1969-ben, a költő halálának 120. évfordulóján ismét magásra csapott az ünnepi láng. Sütő András és Hajdu Győző megszerezte azokat az engedélyeket, amelyek Petőfi feltételezett halálhelyének megjelöléséhez voltak szükségesek. Gyors munkával, az évforduló napjára elkészült a gúla alakú emlékmű az Ispán-kútnál, rajta Hunyadi László, marosvásárhelyi szobrász Petőfit ábrázoló domborművével.

A 130. évfordulón, 1979-ben Gábos Dezső helyi tanító szervezése alatt újra beindultak a Petőfi-ünnepségek egészen 1985-ig, ezeknek diákként már jómagam is résztvevője, szereplője voltam. Hat évig zajlottak mindenféle irodalmi-zenés estéknek álcázott, kikényszerített Petőfi-ünnepségek, volt, amikor csak a helyi kultúrotthonban, de voltak olyan évek is, amikor felvonulással egybekötve megengedték az emlékműnél az ünneplést és a koszorúzást. 1986 és 1988 között a hatalom ugyan jóváhagyta az ünnepi készülődést, de abban lelték legnagyobb örömlüket, ha az évforduló napja előtt két-három nappal betilthatták azt.

A rendszerváltással új fejezet kezdődött a fehéregyházi Petőfi-ünnepségek történetében. A csata és Petőfi halálának 150. évfordulóján, 1999-ben felavattuk a múzeumparkban Kiskunfélegyháza adományát, Máté István csongrádi szobrászművész Petőfit ábrázoló egész alakos szobrát, valamint a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeum

munkatársainak jóvoltából korszerű kiállítást tekinthettünk meg a múzeumban.

Az ezt követő években Bem tábornok és három Petőfi-fordító plakettjével gazdagodott a múzeumkert. A folyamatosan és kijavíthatatlanul megrongált, Hunyadi László alkotta kőábrázat mellé került 2005-ben Gyarmathy János marosvásárhelyi szobrász szintén Petőfit ábrázoló bronzplakettje. 2010-ben a múzeumkert arculatát is sikerült átalakítani, a Maros Megyei Tanács támogatásával, Lokodi Edit Emőke asszony elnöksége alatt.

**125 évvel ezelőtt,  
1897. július 31-én avatták  
fel a tömegsírok  
feletti turulmadaras  
emlékművet.**

Harminc éven át szervezhettük akadálytalanul az ünnepségeket 2020-ig, amikor a járványhelyzet miatt be kellett érniük azzal, hogy szűk körben koszorúzzunk, de 2021-ben újra emlékezhettünk.

Petőfi Sándor születésének 200. évfordulójára készültünk ez év márciusában, így Kiskőrösön elindult az egész Kárpát-medencére kiterjedő *Petőfi 200* emlékévi programsorozat. (Petőfi Sándor születésének kétszázadik évfordulója 2023. január 1-én lesz, de a Magyar Országgyűlés Petőfi Sándor-emlékévvé

nyilvánította a 2023-as mellett a 2022-es esztendő is – szerk. megj.) Ezzel kapcsolatosan Fehéregyházát még nem kereste meg senki, ami részben érthető is, mert itt lehetne a programsorozat utolsó állomása.

A múzeumkertben kiszáradt tuják, a múzeum belső terében feltámasztott plafon, valamint a fűtetlen szobák leginkább Petőfi Sándor *Egy telem Debrecenben* című versét juttatják eszünkbe. Az Ispán-kútnál omladozó tartófal és emlékműtalapzat jelenlegi állapota nem méltó egy ilyen kerek évfordulás rendezvényhez. Az is igaz, hogy a helyi önkormányzatnak csak a múlt hónapban sikerült annyi év után telekkönyveztetni a helyet, ami eddig minden felújítási törekvés útjában állt. Most már joggal bízhatunk abban, hogy jövő évtől megkezdődhet az emlékhely és a múzeum felújítása.

Terveink szerint az idei Petőfi-ünnepség gerincét az általam bemutatott visszaemlékezés nyújtja, hiszen 125 évvel ezelőtt, 1897. július 31-én avatták fel a tömegsírok feletti turulmadaras emlékművet, és ekkor tartották az első, hivatalosnak nevezhető Petőfi-ünnepséget.

Szomorúan tapasztaljuk, hogy az utóbbi években jelentős mértékben csökkent a Petőfi-ünnepségek iránti érdeklődés. Kereshetjük az okát a fehéregyházi magyarság létszámának csökkenésében, a fellépők és szavalók, előadók hiányában, az ilyenkor zajló „eszem-iszom fesztiválok” csábitásában, míg mások inkább a Forma-1-es futamot vagy az egyik török filmsorozat éppen megismételt részét tekintik meg. Akárhogy is, végül arra a következtetésre jutunk, hogy ami megadtatik, ami szabad, az egy idő után már nem érdekes, és megszokottá válik. Amikor tiltották az ünnepséget, igyekeztünk minden kiskaput kinyitni, és kijátszani a hatóságokat. Jó lenne a közömbösség mély álmából még egyszer felébredni.

Ha valaki megkérdezné, mit kívánnék az idei ünnepségre, a válaszom egyszerű lenne: a 125 vagy 123 évvel ezelőtti ünnepség hangulatát, amit több ezer ember lelkesedése, valamint a történelmi múltunk hősei, nagyjai iránti tiszteletük teremtett meg a fehéregyházi múzeumkertben. Reméljük, hogy egyszer újra eljön az az idő. Köszönöm a türelmüket, köszönöm, hogy meghallgattak.

*(Elhangzott Marosvásárhelyen, 2022. április 12-én, a Maros Művészegyüttes székházában, a szerző EMKE-emléklappal való kitüntetése alkalmából.)*



# Tábori étrendek

Elmélet és gyakorlat, régen és ma

A múlt havi lapszámunkban a királyi honvédszakács tankönyv által ajánlott kosztosztásba nyertünk betekintést, ez alkalommal az ugyanazon szakácsképző tanfolyam részeként megjelent *Tábori étrendek*<sup>1</sup> című szakácskönyvet lapozgatjuk. Az Ujváry Sándor igazgató által összeállított szakácskönyv a legfontosabb ételek elkészítéséhez ad útmutatót. A beválogatott ételek teljes mértékben tükrözik a magyar konyha közkedvelt, házias ételeit: találunk benne húslevest, paradicsomlevest, pörköltet, túrós csuszát, lekváros derelyét, de még lángost is. Egyértelmű a szándék, hogy a honvédek tányérjába kerülő étel legyen izletes, és egy időben tápláló is.

Vágner Béla alezredes, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Hadtáp és Közlekedési tanszék egyetemi adjunktusának részletes bemutatásából megtudhatjuk, hogy a történelem során hogyan fejlődött, változott a hadsereg ételmezése.<sup>2</sup>

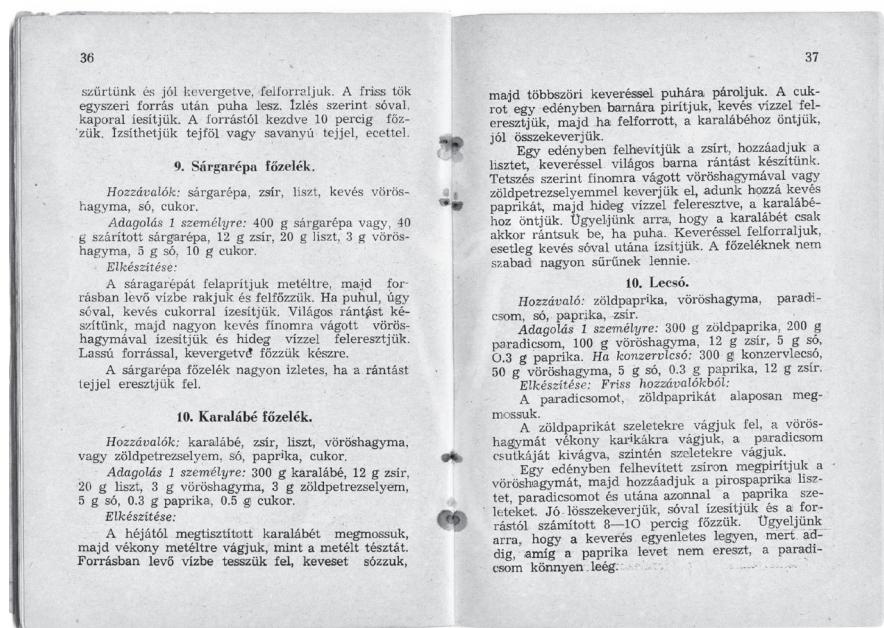
A honfoglaló magyarok hadjárataik során a magukkal vitt (terelt)

állatállományból fedezték ételmisszer-szükségletüket. Háborúskodás közben a legelő hiánya nagy csapás volt, az állatok elpusztultak, az ellátásban ez gondot okozott. A 11–12. században a hadsereget a királyi várakban létesített raktárakból látták el, melyekben gabonát, húst és száraztápkarmányt tartottak. Támadó háborúk közben főként az ellenséges területeken szereztek ételmet.

A 14. században a magyar hadsereg ellátási rendszere jobb volt, mint sok más európai hadseregé. A katonákat étellel megrakott hosszú kocsisor kísérte. Ha az étel elfogyott, helyszíni beszerzéssel igyekeztek azt pótolni. A hadsereg vezetői szövetséges városokkal, vállalkozókkal kötöttek szerződést, étel szállítására. Mivel a királyi kincstár fedezet hiányában nem fizetett, a szerződő felek nem szállították az ételmisszert. Ezért a katonák gyakran éheztek, és erőszakkal szereztek meg a szükséges ételmet. Számos esetben rabolni kényszerültek. Ez ahhoz vezetett, hogy a lakosság a saját nemzeti-ségbeli katonáit is meggyűlölte.

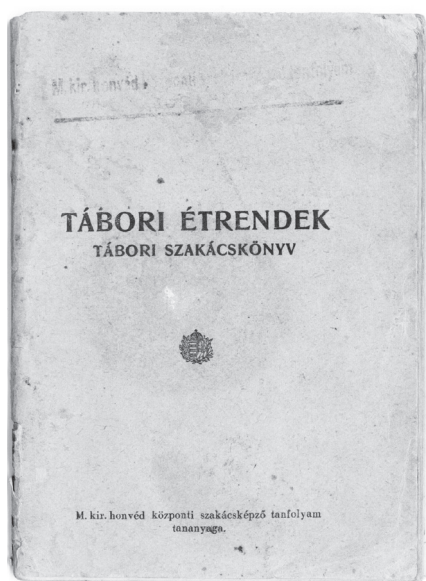
Mátyás király az állandó zsoldoshadsereg megteremtését szorgalmazta. A katonák ellátásáról békeidőben a lakosoknak kellett gondoskodnia, de a zsoldosok fizettek az ételmisszerekért. Háborúban szállítással, valamint helyszíni beszerzéssel oldották meg az ellátást.

A török hódítás időszakában végvárrendszerek épültek ki a török támadás megállítására. A zsoldos katonák létszáma 1514-ben közel 16 000 főt számlált. Ellátásuk megoldhatatlan feladat volt a királyi kincstár számára. A várakban elképzelhetetlen nyomor uralkodott, a katonák éheztek. A végvári kapitányok jelentései szerint a katonák döglött lovak húsával, fakéreggel és korpából készült kenyérrel, mocsarakból kiásott gyökerekkel táplálták családjukat. A katonák csak kenyeret kaptak (ha kaptak), az egyéb ételmisszert a zsoldjukból kellett beszerezniük,



Lapok a tábori szakácskönyvből





Ujváry Sándor útmutatója

így megtörtént, hogy hónapokig kenyéren és vízen éltek. Az élelmezés ilyen szintű megvonása a katonák természetes ellenállóképességének csökkenéséhez, fertőzésekhez, járványokhoz vezetett. A himlő, a pestis, a kolera és a kiütéses tífusz katonák ezreit szedte, falvakat pusztított el. 1546-ban Hunyadi János seregében tört ki a járvány. Elpusztult a győztes hadvezér és seregének kétharmada. Bethlen Gábornak 1622-ben pestis miatt kellett feladnia a küzdelmet.

A 17. században Zrínyi Miklós költő és hadvezér *A török áfium ellen való orvosság* című művében a következőket írta: „Ez az armáda szükséges, hogy elegendő fizetéssel és minden provisióval adminisztráltassék; oly fizetése légyen pedig a vitéznek, hogy azzal becsületesen hórul-hóra beérje, magát ruházhassa, fegyverezhesse és eledelére elég légyen neki... Tehát azzul kell tenünk, a vitéztlő nép fogyatkozása miatt, ne kényszeríthessék kóborlani, lopni, se kijárni, se szökni kéntelenségből.”

Elkészített terve azonban az addig is használt gyakorlatra épült: a katonák központilag a kenyerét kapná meg, a többi a zsoldjából kellene fizetnie. A kor gazdasági lehetőségeit ismerve, a Zrínyi által tervezettek nem voltak megvalósíthatók.

A 17. század végén a megnövekedett létszámú állandó hadseregek (60–80 000 fő) ellátása a korábbinál sokkal szervezettebb hadtápszolgálatot igényelt. A seregeket általában raktárakból élelmezték. A katonák három napra elegendő élelmiszert vittek magukkal, amit az erődtített helyeken berendezett raktárakból utánszállítással pótoltak.

Az állandó hadsereg élelmezési és ló-tápköltsége több mint négymillió forintot tett ki, ami igen komoly terhet jelentett a kincstár számára. A hadsereg élelmezésének fő terhe így is a lakosságra hárult.

II. Rákóczi Ferenc, mint hadvezér szabályzatot bocsátott ki a haderő felállításáról, beosztásáról, élelmezéséről, fizetéséről. A kor hadseregei közül az élelemellátás vonatkozásában a kuruc hadsereg a legjobbak közé tartozott. A törvények a hadsereg ellátását a vármegyék kötelességévé tették. A kis létszámú kuruc csapatok húsellátására az alföldi gazdag állatállomány jó feltételeket biztosított. Rákóczi élelmiszerraktárakat, sütődéket létesített, minél nagyobb készletek felhalmozására törekedett.

A kuruc sereg élelmezési fejadagját az 1707. évi Regulamentum Universale írta elő, hogy a közkatona napi 2 font (1,12 kg) kenyeret, nyáron heti 3 font (1,68 kg), télen heti 5 font (2,8 kg) húst, valamint a kenyérsütéshez, illetve a hús megfőzéséhez havi 1 kg sót kapjon. Mária Terézia korában a katonák még mindig csak napi 2 font (1,12 kg) kenyeret kaptak központilag, az élelmiszerraktárakban pedig csak lisztet tároltak. A húst, főzeléket, fűszereket, bort, sört a katonák a markotányosoktól<sup>3</sup> vásárolták.

## Az 1848–49-es szabadságharc idején Kossuth Lajost bízták meg a hadsereg anyagi ellátásának megszervezésével.

Az 1848–49-es szabadságharc idején Kossuth Lajost bízták meg a hadsereg anyagi ellátásának megszervezésével. Az előírások szerint a honvédek 2 font kenyeret (1,12 kg), ½ font (28 dkg) húst kaptak naponta, ingyen dohányt és bort. A századok 12 emberből álló főzési osztályokat alakítottak ki egy-egy szakáccsal, aki gondoskodott az étkezésről. A napi étkezés az osztály részére 4 font húsból, tápláló, vastag ételből (főzelék) vagy tésztából állt. Az élelmiszerek beszerzésére 5 naponként 20 krajcárt fizettek a honvédek a szakácsnak.

Bem József, az erdélyi hadsereg tábornoka, a francia császár hajdani tisztje, nagyon jól ismerte a napóleoni tételt, miszerint *hasával menetel a hadsereg*. Elrendelte, hogy a honvédek két-napi élelemmel legyenek ellátva, és

gyakran ellenőrizte, hogy megvan-e az előírt mennyiségű hús, szalonna és kenyér. A 19. század végén még mindig a kenyér volt a katona fő tápláléka, reggel és este a kenyérré volt utalva, ebédre kapott 19 dkg marhahúst, 19 dkg főzéshez való lisztet és 17 dkg hüvelyest vagy 14 dkg árpakását, vagy 11,5 dkg pohánkadarát<sup>4</sup> vagy 56 dkg burgonyát. A katona kapott még kávé, cukrot és bort.

Az első világháború idején a magyar katonák élelmezése is korszerűbbé vált. Megjelentek a tartósan eltartható élelmiszerek (konzervek, kétszersültek), főzőládákat, mozgókonyhákat és modern tábori sütődéket rendszeresítettek. A katona napi élelemadagja 2 db. kávékonzervből (92 g), 44 dkg marhahúsból, 14 dkg rizsből, kásából, darából, hüvelyesből, pohánkából vagy szárított tésztaból, 70 dkg kenyérből, fél liter borból és 36 g dohányból állt.

A hadsereg vezetői úgy ítélték meg, hogy a háború nem fog elhúzódni, ezért pazarlással indították, a napi fejadagokat háromszorosára növelték. Az ország éléskamráját kimeríthetetlennek gondolták. Azonban szállítási, ellátási gondok már az elején adódtak: az élelemszállító vonatok a végállomásokon összetorlódtak, az élelmet nem vette át senki, az részben az ellenség kezére jutott, részben megromlott, miközben a csapatok éheztek. A háborús nélkülözés soha nem látott pótszerek alkalmazásához vezetett: szederlevélből főztek teát, csalánrostból vagy papírból készítettek szövetet. A katonák és a lakosság élelmiszeradagja a háború elhúzódnásával évről évre csökkent. A háború elején megállapított 70 dkg-os kenyérfejadag a harcok végére 25 dkg-ra csökkent, míg a lakosság 22 dkg kenyeret kapott. Az éhezés és a nélkülözés következtében a katonák átlagos testsúlya egyes csapatrészeknél alig haladta meg az 50 kilót. Olyan helyeken, ahol a csapatok huzamosabb ideig tartózkodtak, kertgazdaságot létesítettek, így próbálták a hiányos élelmezést feljavítani.

A második világháború idején a szabályzatok a csapatok bőséges, jó élelmezését írták elő. A hadi élelmezési normák kisebb-nagyobb változtatásokkal az első világháborús normáknak feleltek meg. 1944 végén a háború, a rombolás és a fosztogatás folytán bekövetkezett károk értéke felbecsülhetetlen volt. Az ország romokban hevert, ez az állapot értelemszerűen a hadsereg élelmezését is befolyásolta.

Láthatjuk tehát, hogy a jó szándék ellenére a hadsereg élelmezése korántsem zajlott zökkenőmentesen a történelem



Minden változata finom. Tábori lecsó kölessel. A szerző főztje és felvétele

során. Idehaza pedig azok, akik megjárták a sorköteles katonaságot, úgyszintén arról számolnak be, hogy ha nem is volt panasz az ételek mennyiségére, annak fogyaszthatóságával kapcsolatban olykor akadtak gondok. Általánosnak mondható, hogy a tábori konyhán az egytálételek nagy előnyt élveztek más ételekkel szemben, elkészítés szempontjából mindenképpen.

Az amerikai hadsereg 1981-ben „szolgált fel” a bázisokon kívül feladatokat teljesítő katonáinak először ún. MRE (Meals, Ready to Eat, azaz azonnal fogyasztható fogás) csomagokat, hivatalos nevén komplettírozott ételmisszericsomagokat, melyeknek hamar megjelent a gúnynevük is: MRE – Meals, Refused by Everyone (mindenki által elutasított fogás). A műanyag zacskó színe után magyarul „Barna halálnak” is nevezett csomagok tömege maximum 1 kg lehet, és a katona teljes napra elegendő táplálékot tartalmazza. A katonák étkeztetése továbbra is a táborokban történik, ezek a túlélőcsomagok akkor kerülnek előtérbe, amikor a katonák 24 óránál tovább tartó, táboron kívüli feladatokat látnak el. A komplettírozott ételmisszericsomagokat NATO-szabvány írja elő minden

tagország számára, tartalma pedig adagként 3000–3200 kalória. Ezekben a túlélőcsomagokban olyan ételek szerepelnek, mint a fokhagymaleves, marhalábszárpörkölt, húsgombóc tésztával, meggyeletes, chilis bab darált marhahússal, currys csirke, rakott káposzta.

Az 1942-ben kiadott tábori szakácskönyvben azonban helyet kap a lekváros derelye, a mákos tekercs, a burgonyás lángos, a lekváros bukta vagy kifli vagy a tepertős pogácsa, melyeknek az elkészítése, ha nem is bonyolult, de nagy mennyiségben elkészítve mindenképpen időigényes munka.

Mostani választásunk a lecsóra esett, azért is, mert többféleképpen, többféle étkezésre is készítették a szakácskönyv szerint: főzeléknek, köretnek vagy akár vacsoraételnek. Ihletet merítve a tábori szakácskönyvből, elkészítettük a saját verziókat, kölessel gazdagítva. A köles az ó- és középkori Magyarország legelterjedtebb gabonája volt, amely a kenyérgabonák térhódításával nem csak hogy háttérbe szorult, de fogyasztása szinte teljesen megszűnt. Pedig a köles tápláló, egészséges, és nem mellékesen finom is, nekünk, civileknek is érdemes visszacsempészni a tényérünkbe.

## Tábori lecsó kölessel

A tábori körülményekhez igazodva, maradékok felhasználásával készül ez a mennyei étel. Gyakran akad a konyhában fonnyadásnak eredt paprika, egy-egy darab zöldség, amellyel nem tudunk mit kezdeni. A lecsó pedig pontosan attól lesz finom, ha mindenfélét beleteszünk. A hozzávalókat, és főleg a mennyiségüket tágan lehet értelmezni ennél az ételnél, mindenki beleteheti azt, amit szeret, ami éppen van odahaza. A legjobb benne, hogy mindig, minden változata finom és elronthatatlan.

Hozzávalók: 100 g füstölt szalonna, 2 hagyma, 2 paprika, 5 paradicsom, 1 kisebb padlizsán, maradékok, ha vannak (jelen esetben brokkoli- és karfiolszáruk apróra vágva), 200 g köles, 4 tojás, 1 kiskanál pirospaprika, só, bors ízlés szerint.

Elkészítése: A szalonnát apró kockákra vágjuk, és zsírára piritjuk. Ha úgy ítéljük meg, hogy túl sok az olvadt zsír, kanalazzunk ki belőle. Diétásabb, valamint vegetáriánus verzióban akár el is hagyhatjuk, készíthető olajjal, a füstölt szalonna ízét pedig füstös piros paprikával lehet helyettesíteni, de aki szereti a szalonnát, az a világért se hagyja ki. Az apróra vágott és üvegesre piritott hagymára rádobjuk a felkockázott paprikát, és 2–3 percig tovább piritjük. A paradicsomokat meghámozzuk (forró vízbe tesszük pár percre, majd hidegbe, így szépen lehámozható), felkockázzuk. A hagymás-paprikás keveréket megszórjuk a piros paprikával, elkavarjuk, majd rögtön rádobjuk a paradicsomot. Az apróra vágott padlizsánt is hozzáadjuk, alacsony tűzön 20 percig rotyogni hagyjuk. Beletesszük a kölest, és 600 ml vízzel vagy alaplével felöntjük. Alacsony lángon 20 percig főzzük. Amikor a köles megpuhult, ráöntjük a felvert tojásokat és összefőzzük. Egyszerű, gyors, egészséges, roppant ízletes, laktató étel ez. Nem csak katonáknak.

## Jegyzetek

- 1 Ujváry Sándor: *Tábori étrendek. Tábori szakácskönyv, Magy. kir. honvéd központi szakácsképző tanfolyam tananyaga.* 1942.
- 2 Vágner Béla: Hadiélemezés fejlődése honfoglalástól napjainkig. In: *Katonai logisztika* 3. évf. 4. sz. 1995.
- 3 A *markotányos* vagy *markotányosnő* ételt, italt, egyéb nélkülözhetetlen holmit árusító vándorkereskedő volt a vonuló hadseregek nyomában és a katonai táborokban. Nélkülözhetetlen kiegészítő szereplője volt a háborúskodásnak. Ez a tevékenység az I. világháború idejére, a modern hadviselés korára már szinte kiveszett. (Wikipédia)
- 4 Hajdinadarát.

Sümegei György |

# Kádár Imre: A művészet forradalmai

A művészet forradalmi pedig így születnek...

**A** négy lapszámot megért kecskeméti folyóiratban, *Az Alföldben* jelent meg ez a Kádár Imre-írás 1914-ben (II., február hó, 65–67.). Évtizedekkel ezelőtt lemásoltam, és azóta rakosgatom a fontos papírjaim között. Néha évekig nem látom, majd ismét fölbukkan, és újra elolvassom. A végső rendcsinálás felé haladok, s azt hiszem, megérdemli a szerző, hogy fiatalkori írása újra megjelenjen.

\*

Az országokban mindenfelé ősz volt. A köd, mint valami rontó hályog, ült a szemeken, sokan valának az éhezők, kevesen a megelegültek; sivár, kietlen tanítások tartották fogva a lelkeket, és a vakuló napok fél-világosságát nehéz, szürke felhők fogták le. Az emberek nyomorultak voltak nagyon, s nem akadtak, akik meséket mondtak volna az

*Ekkor összesereglett a szomjasok serege a régi, akantuszvirágú hellén oszlopcsarnokok alá, felkutatta görög-római virágok ragyogó, kékfényű egét.*



Kádár Imre költő, műfordító (1894–1972).  
Kép: Erdélyi Helikon – Marosvécsi Kemény  
Alapítvány Facebook-oldala

életéről, hogy elfeledtessék annak feketeségét. Tehát elmentek a tömegek a templomokba, odamenekültek az oltárok áldozati tüzei mellé, szólítván a hivatásosan szent férfiakat: mondjatok nekik papos énekeket, füstöljetez tömjénes füstölőkől, csak hervasszátok el az élet tövises tűröm-virágait, csak vigyetez bennünket innen misztikus menyeyi birodalmak szentelt árnyékába.

De az egyházak művészete csakhamar megméretett és könnyűnek találattott, mert elvonatkozott a földtől, és tagadta az élet és test jogát a művészi alkotásban...

Ekkor összesereglett a szomjasok serege a régi, akantuszvirágú hellén oszlopcsarnokok alá, felkutatta görög-római virágok ragyogó, kékfényű egét, félve a jelent és áhítva a múltat, a holtat, a nem élő, nem kínzó. És íme megnyilatkoznak a régi mesterek felidézett szellemei egynémely álmodozónak, de nem jelentek meg a sokaság számára, s ez látta, hogy a klasszikus nap csak világít, de nem melegít, mert távol van a földtől végtelen, tagadja a tömeg jogát a művész papi méltóságára, és született copfos mandarinok sajátították ki a régi ligeteket, ahol égőszemű faunlegények leselkedtek fürdőző hableányokra pajkos tavaszi éjszakákon...

A csalódott tömeg a kriptahideg források után beleveti magát ömlengő, romantikus-szépségek édeskés mézfolyójába. Kimért szonettek lantos-hőse újra felkúszik az elporlott lovagvárak bástyafalára, hogy megérintse ajkával a várkisasszony száját, sápadt, vértelen dalok kornyikálnak elmúlt dicsőségekről s ezalatt a tömeg fázik és nincs kenyere. Majd egy időre a francia világrengetés halott hőseihez zarándokol az ember – korhadt hagyományok földkivetette csontjain rágódik néhány epigon –, azután csend lett, új hang nem



Komárom, 1903. Klapka György tér, a Városháza előtt Klapka György szobra. Kép: Fortepan / Magyar Földrajzi Múzeum / Erdélyi Mór cége

hallatszott, s a valóság sötétjét gyász-feketére torzítva ültek tort a halott színek, ritmusok, szimfóniák és vonalak temetésén.

Közben egyre nőtt az emberek testi-lelki éhsége, nem volt elegendő a művészetek marakodó vallásfelekezeteiből szólított cikázó ének, úgy, hogy várni kezdték a megváltókat, akiknek mindenkor el kell jönniük, hogy szükség van rájuk, ha hívják őket a nyomorultak.

Valahol, minden országok egy-egy Betlehemjében egyidőben születtek nagy gyermekek, ki jászolban, ki rosszabb bölcsőben, és elkezdtek faragni új vésőkkel új szobrokat, új ecsetekkel adtak lelket a vászonnak, új hangszínekben és zenei formákban szakadt fel belőlük a közös egy lélek; zokogásuk a természet, a vágy, az erő és végre az élet.

Akadémiák és iskolakatedrák Heródesei kiadták a parancsot: öljétek meg a gúny fegyvereivel mindezen holnaposokat és futuristákat, mindazokat, kik át merik hágni a szent korlátokat,

magukról dalolnak hiúságosan – állítván, hogy az én-ben van az igazi művészet gyökere és terebélye a tömegben. Őrültek ezek és íme értelmetlenek.

De felelének amazok: bizony a művészetbeli értelmetlenség a legtöbbször a megnemértő koponyájában találja magyarázatát.

*Nem lesik már a lantosok  
királyi asztalok kegyesen  
odavetett koncait,  
de leszállanak a mélybe,  
hogy magukkal emeljék  
a ma rabszolgáit.*

És mégis – kezdetben bedugták a füleket, hallván Debussyk, Straussok, Bartók Bélák muzsikáját, kacagtak, látva Rodinok és Kernstock Károlyok hóbertos elképzeléseit – legfőként hamisnak bélyegezték az Ady Endrék fekete zongoráinak minden megszólalását.

Azután akadtak egy-két napkeleti bölcsek, cégbeli inkább, akiknek volt szemük a látásra és fülük a hallásra, s ezek hódolni jártak a kigúnyolt tövis-koronázott prédikátorok elébe.

De a tömeg nem mozgott.

Ekkor parancsoló szükségességgel jöttek idők, magukkal hozván a nyomorúságok mellé bomlott tirannusok zsarnokságát. Pusztító sáskafelhők tarolják le az életet, vásárra viszik a lelkeket, amíg megrázkódik a föld. És a kitörő lázadó zajban elvész a Pilátusok mosom-kezeimet kétszínű szegyenkezése, elhalkul a múltba-járók feszítőd-megkiáltása, s a vérző új óriások elfordulnak a kiváltságosak fényes udvaraitól, s oda állnak a tömegbe, velük és nekik dalolva a fény, a tudás diadalmas Mar-seilles-ét. S a tömeg keblére öleli a kitagadott Messiásokat, ezek megérzik a jövőndő értékelését, és neki mesélnek arról, hogyha egyszer letörnek is a Keleten, a Nyugat már lázasan rohan a forradalom felé, arról, hogy bármily bűnös, nyomorult és koldus a ma, de dicsőséges és csodálatos lesz a holnap.



A Kecskeméti Művésztelep közös műterme egy 1910-es évekből származó képeslapon.  
Kép: rezkarcfitness.blogspot.com

Nem lesik már a lantosok királyi asztalok kegyesen odavetett koncait, de leszállanak a mélybe, hogy magukkal emeljék a ma rabszolgáit, hogy először a világtörténelem folyamán alulról fölfelé terjedjen az új művészet tüze. Szűkek a tegnapi formái, nyugósek az ósdi adottságok, s a tömeg védelme alatt bátran ébred a lázálmot aludt művészet, nem törődik már a gáncsoskodók

irigy hangjával, s detronizálva a hóhér-esztéták dinasztiáját, csak egy törvényt ismer maga fölött: mindent szabad a művészeknek, ami szép.

S a társadalomtudomány és a művészetlélektani kutatások nagyszerű vágyából a megkövült bilincsekben vergődő dogmákat egyre döngetőbb igazság születik: a húst, az életet; önmagát adja az ihletett művész, s akkor dobjon

sutba minden szabályt, mert az egyéniség nem ismer parancsolót, az egyéniség maga az élet – az élet azt jelenti, hogy jögnünk van a föld minden testi-lelki gyönyörűségére, cserében vágyódó, remegő, sóhajos és kínlódo ember-voltunkért.

Néha, amikor nagyon közelről látjuk a halált, ha megsiratunk valakit, aki elmúlt, s akit szívünkben hordozunk, akkor megértjük azt a végtelen szerelmet, amellyel a ma művésze csüng az életen. Mikor – akár arany szárnyakon elénk gurul fehér vagy fekete, élet vagy halál és látjuk, hogy mindnyájan rokoni vagyunk a nagy ismeretlennek, akkor az élet és a hús jogát legjobban tagadó is remegve és kacagva tapogatja végig a testét. Örülve, hogy ő van, ő megmaradt, ő magához szoríthatja, akit szeret, mert ő maga a fény, a világosság, a szerelem, a mindenség, az élet.

*...csak egy törvényt ismer  
maga fölött:  
mindent szabad  
a művészeknek, ami szép.*

Az ilyen pillanatban világosodik meg előttünk az élet-művészet felséges igazsága és szépsége.

A forradalmak pedig így születnek.

## Kádár Imre (1894–1972)

Szülővárosában, Komáromban a bencés gimnáziumban érettségizett, majd a budapesti egyetemen tanult (jogot) és a Keleti Kereskedelmi Akadémián. *Arany ösztöndíj* című verseskötete kiadásakor tizenhét éves volt. Fenti írása megjelenésekor épp elmúlt húszéves, és még nem fejezte be egyetemi tanulmányait. Látogatta az 1908-ban megalakult Galilei Kört, amely a baloldali gondolkozású értelmiségiek és egyetemisták vitaköre volt. Ott találkozhatott az ugyancsak joghallgató Lóvy Ödönnel, aki 1914-ben szerkesztette az első világháború kitörése miatt kérésre leállított folyóiratot. Ennek munkatársai közül többen galileisták voltak (pl. Sisa Miklós), így valószínűsíthető, hogy Kádár kézírata az ő közvetítésükkel jutott Kecskemétre. „A progresszív szemléletű elméleti lap” szerzői között megtaláljuk a korszak Kecskeméti Művésztelepén a modern festészet képviselőjét, Dobrovics Pétert és a szegedi festőt, Szóri Józsefet, akinek „Ady költészetéről írott tanulmánya Az Alföld legjobb közleménye” – összegez Romsics Ignác („Az Alföld” – Kecskeméten. *Forrás*, 1975. november, VII. évf. 11. sz. 58–62.). Talán még annyit feltétlen érdemes elmondani, hogy színes címlapján – ez elég ritka, ha nem egyedi a korban – a főszerkesztő szociáldemokrata meggyőződésével harmonizáló, távolba néző, a jövőt firtató, lapátot tartó erőteljes-szimbolikus férfi figura jelenik meg, bizonyosan a város művésztelepe valamelyik, névtelenségben maradó alkotójának a műveként.

A folyóirat szellemi törekvéseinek összefoglalója csupán megemlíti „Kádár Imrének, a fiatal galileistának a századelő képzőművészetének forrongásaival kapcsolatos cikkét”. Az írásból kitűnik vallásos neveltetése, ám „az egyházak művésze” ellen lázad, amely „megméretett és könnyűnek találtatott”. Megszülettek az új művészek, azok, akik „elkezdték faragni új vésőkkel új szobrokat”, új ecsetekkel festettek új képeket és új hangszínekben komponáltak. A régiek, a konzervatívok a „gúny fegyvereivel” megölték őket, akik „örültek /... és íme értelmetlenek”. Mégis meghallották, meglátták az új műveket, Debussy, Strauss, Bartók zenéjét, Rodin és Kernstok (és a Nyolcak) „hóbortos elképzeléseit”, de „legfőként hamisnak bélyegezték az Ady Endrék fekete zongoráinak minden megszólalását”. Ők a „kitagadott Messiások”, például a Nyugat „már lázasan rohan a forradalom felé”. Végző summájaként kijelenti, hogy „csak egy törvényt ismer maga fölött: mindent szabad a művészetnek, ami szép”, s ez az „élet-művészet felséges igazsága és szépsége”. Kádár Imre tolsztojánus művészetfelfogását freudista elemek is árnyalják. Éppen írása megjelenése előtt adták ki Nagy Sándornak, a gödöllői művésztelep festőjének *Az élet művészetéről* (Modern Könyvtár, szerk.: Gömöri Jenő, Bp., 1911) című könyvét, amely talán közvetlenül is inspirálhatta Kádár Imrét a modern művészet győzelmét hirdető fiatalkori tanulmánya megfogalmazásában.



P. Buzogány Árpád

# Üdvözlét Székelykeresztúrról

Beszélgetés Sándor-Zsigmond Ibolya muzeológussal

**L**elkek tárháza. Tanulmányok, közlések Székelykeresztúr múltjából címmel jelent meg nemrég Sándor-Zsigmond Ibolya kötete, az elmúlt két évtizedben már közreadott tanulmányainak bővített és átdolgozott változataival. Ezeknek célja, a szerző szerint, hogy „egységben és összefüggésben láttassa, Székelykeresztúrt mi tette egyedivé, és mitől volt ugyanolyan, mint bármelyik más erdélyi kisváros”. Ez a terjedelmes kiadvány átjárót képez múltunk és jelenünk között, értékeinket azzal a reménységgel mutatja fel, hogy az itt élők közösségi érzését erősítve, a jövő nemzedéknek adja örökségül – fogalmazta meg a szerző, akit ez alkalommal a múltból ránk maradt tárgyakról kérdeztünk.

**– Olyan környezetben nőttél fel, ahol a jelen és a múlt értékeit egyaránt megbecsülték. Pedagógus szüleidnek volt-e hatása arra, hogy a néprajzi gyűjtés, a helyismereti kutatás és a tárgyak**

**gyűjtése a munkád része is évtizedek óta?**

– Pedagóguscsaládban nőttem fel, és a szüleim, sőt nagyszüleim életvitele, értékrendje kétségtelenül hatott rám. A gyermekkor élményei, a helyszín, azt hiszem, meghatározó tényező mindenki sorsának alakulásában, így velem sem volt ez másként. Akkor még természetesen nem gondoltam arra, hogy az érdeklődésem ilyen mértékben fog a régi történetek, az egyes emberek és közösségek sorsának, a múlt eseményeinek a kutatása felé fordulni, arra még kevésbé, hogy valaha ez lesz a munkám.

A helyszínről annyit, hogy egy kétszáz éves, vastag kőfalú, vasrácsos ablakú kántori lakban nőttem fel. Akkor nem tűnt fel, olyan természetes volt, hogy valójában egy ódon és regényes épületben élünk. A hetvenes, nyolcvanas évek mérhetetlenül hosszúnak tűnő két évtizede maga volt az időtlenség és állandóság, mintha legalábbis egy tizenkilencedik századi regény helyszínén peregtek volna azok az idők. Vasárnap délutánonként fehér posztóharisnyás öregek gyűltek össze a szomszédban, lakásadó idős házigazdánknál hatvanhatost, amerikai hetest játszottak, s csodás történeteket meséltek a fiatalságukról, ami még Trianon előtt lehetett. Volt köztük egy főnemesi családnevet viselő öregúr is, aki mintha egy Jókai-regény lapjairól lépett volna elő, mindig választékos eleganciával köszönt, és Kossuth-bankókat ajándékozott nekünk.

Ebben a múltidézésben azért van némi mesei túlzás. Emlékszem a barnára füstölődött gerendák ujjnyi repedései közül folyton fejünkre hulló porra, az omladozó falakra, a sokféle szőnyeggel eltakart egyenetlen padlóra. De akkor nem zavart. Ma is halom, amint csattan a hatalmas kőkapu patinás zárszerkezete, jelezve, hogy



A főtérről a Korona Szállóval



A tanítóképző 1912-ben

édesapám megérkezett kerékpárjával a szomszéd falu (Gagy) iskolájából, ahol édesanyámmal együtt tanítottak több évtizeden át. Téli reggeleken, néha mínusz húsz fokos hidegben nekivágtak a négy kilométeres útnak, mert nem jött az autóbusz, pedig fél héttől vártak rá, de csengetésre az iskolában kellett lenni.

Az iskola volt a második otthonuk. A szép lépcsőfeljáró, a század eleji kovácsoltvas díszítéssel ellátott szárnyas ajtók, a hosszú, cementes folyosók, a gyermeki énemnek hatalmasnak tűnő emeletes, sokablakos iskolaépület, a tágas, füves udvar, a kis falu lélekszámához képest nagy létszámú, erős osztályok, az osztálytermek petróleummal feltörölt deszkapadlója, a titokzatos „bunker”, a napközi konyhájának afféle kis raktárhelyisége... és még sorolhatnám az emlékeket, és bennük, benne az embereket.

Az iskolai könyvtárban volt egy kis iskolamúzeum, édesanyám kezdte el gyűjteni tanítványaival a cserépedényeket, háztartási és gazdasági eszközöket, a gyermekek „maga készítette” népi játékeit, kis faragott jármokat, szekereket. Itt találkoztam először „néprajzi gyűjtéssel”, aminek akkor, ott elsősorban az volt a célja, hogy a falusi gyermekek megtanulják becsülni ezeket a régi értékeket, és vitték is szép számmal Firtosmartonból, Kismedesérről és Gagyból.

**– Gyermekként régi pénzt gyűjtöttél, ehhez kapcsolható a gyűjtőszervevény kialakulása?**

– Mindent gyűjtöttem. Régi pénzt is. Legkedvesebb gyűjteményem a szalvétá

volt, aztán a bélyeg és képeslap. De gyűjtöttem csokoládépapírt, cigaretta-dobozt, sőt még színes csomagolópapírokat, reklámszatyrokat is, szépen kisimítva. Az én gyermekkoromban ezek sokkal nagyobb értéket képviseltek, mint manapság, mára – mondhatni – ezek a tárgyak szemétté degradálódtak.

Egyetemi éveim alatt, Kolozsváron tehetős rokonaim példájára kezdtem a régi tárgyakat, használati eszközöket jobban szemügyre venni. Első körben „levadásztam” a családi ereklyéket, a nagyszülők és idős rokonok családi kincseit. Nem kell nagy dolgokra gondolni, mert nem voltak arisztokrata őseim, csak tehetős polgárok, földbirtokosok és értelmiségiek. Az „örökségem” pont olyan volt, mint bárki másé, aki egy picit is becsüli a generációkon át féltve őrzött tárgyakat. Nagy kincset jelentett az apai üknagymamám kovászos porcelánedénye, a dédnagyanyám monogramos damasztabrosza, vagy a nagyanyám kis konyhai rézüstje, aztán anyai dédnagyanyám faliórája, amelyet a családi emlékezet szerint egy lúdért vett 1914-ben a székelyudvarhelyi piacon. Talán ezek a tárgyak, a hozzájuk kötődő családi, emberi történetek kezdték a figyelmemet a szép korszaknak nevezett békeidők iránt felkelteni. Nyilván nagyon sok fénykép is segítette a korszak megidézését. Nagyon fontos volt számomra a történet, az életre keltett múlt, mindaz, amit egy-egy tárgy a felszínre hozott. Végül nem a tárgy lett fontos, hanem a hozadéka, a tárgy csak egy eszköz lett az emlékezésben és a kutatásban, mert elindított egy folyamatot, bennem legalábbis igen. Az már csak a ráadás, hogy

ezeket a megörökölt vagy összegyűjtött, mindennapi tárgyakat, eszközöket ma is használom, és valamennyit jól esik kézbe venni, mert eszembe jut róla valami. No, de azt hiszem, ezzel nagyon sokan így vannak.

Idővel az érdeklődésem a helytörténet irányába mozdult, és kutatásaim erre vittek, Székelykeresztúr múltjából, a 19–20. századból nagyon sok jó „ismerősöm” lett.

**– A helyismereti kutatásaidal párhuzamosan azért megmaradtál a tárgyak mellett – csuprókat gyűjtöttél, és számomra nemrég derült ki, amikor már szó esett kötetbe szerkesztésükről, hogy a keresztúri régi képeslapok is kedvenceid.**

– A régi képeslapok az egyik nagy „szelmem”. Az előzőekben elmondottak után gondolom, nem meglepő, és az sem szorul magyarázatra, hogy miért.

A gyermekkori képeslapgyűjtés, ami tényleg a postán kapott – elsősorban hazai, legfeljebb a balatoni vagy budapesti – képeslapokat jelentette, felnőtt koromban más irányba terelődött.

*Egyetemi éveim alatt,  
Kolozsváron tehetős  
rokonaim példájára  
kezdtem a régi tárgyakat,  
használati eszközöket  
jobban szemügyre venni.*

A figyelmemet a régi képeslapok iránt a székelyudvarhelyi néhai Vofkori György tanár úr keltette fel. 1999–2000 táján fogott hozzá a *Székelykeresztúr képes története* című képes helytörténeti kiadványának a szerkesztéséhez, és hetente eljött Keresztúrra a múzeumba, én pedig örömmel és nagy lelkesedéssel vettem részt a kutatásban. A 2002-ben megjelent könyv törzsanyagát végül nagyrészt a keresztúri múzeum gazdag régi képeslapgyűjteménye és fotóanyaga képezte, amelyet a Tanár úr saját gyűjtése és gyűjteménye egészített ki. A munka során sokat tanultam tőle, a könyv pedig hatalmas közönség-sikert aratott.

**– Csak a székelykeresztúri és környékbeli képeslapokat gyűjtöd? És miért fontosabbak ezek a képeslapok, mint sok más egyéb?**

– A székelykeresztúri múzeumnak van egy csodálatos képeslapgyűjteménye. Ezek közt művészlapok, üdvözlőlapok, más települések képeslapjai is



A járásbíróház (ma kórház) épülete 1906-ban. Képek: Székelykeresztúri Molnár István Múzeum

megtalálhatók, de a helytörténet kutatójának a gyűjtemény legértékesebb részét a székelykeresztúri képeslapok jelentik. Mintegy 80 db. képeslapot számlál a keresztúri gyűjtemény, és ehhez még hozzászámolok néhány olyant, amelyek Keresztúr vonzáskörzetéhez tartozó falvakról készültek. Évek óta keresem ezeket a lapokat, és majdnem ki merem jelenteni, hogy az összes, valaha – a kezdetektől a második világháború végéig – Keresztúrról készült képeslapot ismerem. A legkorábbi képeslapunk 1900-ból származik, és egy korábbi, 1895-ös fénykép alapján készült, de tudom, hogy korábban is készült már keresztúri képeslap. Ami a múzeum gyűjteményéből hiányzott, azokat sikerült pótolni, amit papíralapon nem, azoknak legalább a digitális másolatát és közlési jogát megszerezni.

Miért fontosabbak ezek, mint sok más egyéb? Elsősorban megint a történet. A képek segítségével a városkép alakulása követhető nyomon. Mivel egy kisvárosról van szó – a kutatott időszakban 3000–3500 lakója volt Székelykeresztúr városnagyközségnek –, nem volt túl sok fényképezőnivaló, így a képek nagyon sokszor láttatják ugyanazokat a helyszíneket, épületeket, aminek köszönhetően a legkisebb változás is észlelhető. Foglalkoztam a kisparosság és a kereskedések történetével, ezek a képek értékes támpontot nyújtanak a boltok, műhelyek feltérképezésében, az egyes épületek funkcióváltásaiban is.

A másik történetet a postára adott lapok küldői és címzettjeik írják. Ez szintén a kisvárosi jelleghez kötődik. A legtöbb lapnak ismerem a címzettjét vagy

a feladóját, így személyekhez köthetőek a szövegek, az apró tudósítások, amelyek eljegyzésről, báli szezonról, vadászatról, szüretéről, iskolai szünetéről, de még utazási körülményekről is szólnak. Nagyon apró adatok ezek, de a nagy „vásznon” mindegyiknek megkerül a helye, és ez a kirakós játék – nevezzük annak – az izgalmas ebben a munkában. Talán egy nagyobb, több tízezres város esetében ez nem így működne, de Székelykeresztúron könnyen „ismerhetem” a 120 évvel ezelőtti város polgárságát: a pénzügyőri testület tagjait, a járásbíróház írnokát, vagy a helyi újságban álnév mögé rejtőzve verseket író állami iskolai tanítót.

**A legtöbb lapnak ismerem a címzettjét vagy a feladóját, így a szövegek, az apró tudósítások személyekhez köthetőek.**

Tudom, hogy a komoly gyűjtők szempontjából a képeslapok elsősorban nem ezért értékesek, a képeslap, mint postatörténeti produktum fontosabb, és másfajta tudományos feldolgozás lehet az elvárás, de engem éppen az érdek, ami személyesebb és egyedibb, az, hogy ezek a képeslapok segítenek abban, hogy egy 20. század eleji kisváros mindennapjait érdekesen, a kisszerűségéből nagyszerűvé emeltem megmutathassam a mának. Számomra ez a fontos, a hely szelleme, a genius loci – ha úgy tetszik.

**– Ebben az esetben már nem olyan fontos, hogy ki a tulajdonos: a múzeum gyűjteményét bővíted, vagy a sajátodat gyarapítod?**

– A múzeum gyűjteményét igyekszem teljessé tenni. A hiányzó darabokat magánemberként vásároltam meg. Nem áldoztam túl sokat erre, megfizethető áron jutottam ahhoz a néhány – Székelykeresztúr és a munkám szempontjából – értékes és ritka darabhoz. Természetesen végül majd a múzeum gyűjteményébe fognak kerülni, mert úgy lesz értékük a város és a jövőbeli kutatók számára. Nem a képek birtoklása a fontos, hanem a hozzáférhetőségük.

**– Az említett hozzáférhetőség kedvéért ezeket a képeslapokat külön kiadványban szeretnéd megjelentetni. Mekkora anyagból válogattál, milyen szempontok szerint? Mi szerint döntesz, hogy melyik marad ki a készülő könyvből, és melyik lesz benne?**

– Régi álmom egy *Üdvözet Székelykeresztúrról* című album elkészítése, amely értelemszerűen a városról kiadott képeslapokat tartalmazná.

A keresztúri képeslapok esetében a válogatási szempontot az adja, hogy a kisváros méretéhez és korabeli jelentőségéhez mérten nagyon sok képeslapot adtak ki, viszont, ha összevetem más települések hasonló kiadványaival, akkor szerényebbnek tűnik az állomány. De lehet, ez csak „a szomszéd kertje mindig zöldebb”-szerű rossz beidegződés. Tehát mindennek be kell kerülnie ebbe a könyvbe, és valamennyi darabnak helye is van benne.

Az elmúlt évtizedekben a történelmi Magyarországról már nagyon sok városnak és településnek jelent meg képeslapgyűjteménye, nagyon sokat be is szereztem ezekből egyrészt azért, hogy tapasztalatot gyűjtsek, másrészt a munkámtól függetlenül is nagyon jó időöltés a fellapozásuk, egyfajta időutazásnak fogható fel, főként, ha megfelelő kisebb szövegek is kísérik a képeket. Ha én így vagyok velük, akkor talán másnak is hasonló örömet szerezhet egy székelykeresztúri hasonló kiadvány, és ez is motivál.

**– Mit tartalmaz majd a tervezett könyv a képeslapokon kívül? Milyen információkkal kell vagy lehet kiegészíteni a látványt?**

– 1904 és 1919 között jelent meg Szabó Kálmán kiadásában a *Székelykeresztúr* nevű társadalmi hetilap. Nagyon színes, a város hétköznapi életére számos aspektusból fényt derítő kis újság volt. Tényleg minden belekerült a



híradásokba, még a „korzón” nadrág-szoknyában megjelenő hölgy „újszerű” öltözeke által keltett botrány is. A hivatalos közleményeket, közigazgatási, ipari, mezőgazdasági, piaci, oktatásügyi híreket, a kulturális eseményeket mind közzétette. Még egy Tárca elnevezésű rovata is volt, amely helyi irodalmi szárnybontogatók műveit közölte, a szerkesztői üzenetek tanúsága szerint „szűrve”. Érdekes pillanat volt a kutatás során, amikor az egyik keresztúri képeslap feladójában felismertem az újság egyik helyi verselőjét. Egy picit továbbléptem, és a címzett, a feladó kilétére, a kettőjük viszonyára is igyekeztem több esetben válaszokat találni, kötni őket a város életéhez. Már szóltam arról, hogy a kisvárosi, vagy inkább „városnagyközségi” jelleg olykor erre is ad lehetőséget.

A képeket kísérelő kis szövegeket az újságból választom ki, és mindig az adott képeslap által ábrázoltakhoz kötődnek. Azt a hangulatot a legjobban visszahozni így lehet. Ha találok egy-egy korabeli leírást, adatot, hírt valamelyik képhez, akkor főlegesen ugyanazt újrafogalmazom. A hitelesség kedvéért mondja el az akkori polgár, mit hogyan és milyennek látott. Hogy ki-ki hogyan, milyennek látja, vagy inkább találja ugyanazt a 21. században, százhusz év távlatából, az legyen a majdani olvasó szabad tere.

Ez lehet, hogy sziszifuszi munkának tűnik, ám megéri a fáradságot, amit egy ilyen jellegű, időigényes szerkesztői munkába be kell vetni, és – ne tűnjön szerénytelenségnek, de – a legapróbb részletekig menően ismerem mind az újságot, mind a képi anyagot,

és a hozzájuk kapcsolódó „történeteket”. Úgy érzem, ezt másnak is látni kellene, így láttatni igyekszem.

**– Lesznek a könyvben nagy meglepetések a mai olvasó számára? Mit árulhatsz el az olvasónak a készülő kiadványról?**

– Székelykeresztúr viszonylatában nem ígérhetek nagy meglepetéseket. Mindig is egy csendes, főként agrár jellegű kis település volt, ahol akkoriban még, nevezük boldog békeidőknek azt a korszakot, a piactéren megbámulták az idegent és találgatták, honnan jött. Előbb-utóbb azonban ide is begyűrűzött minden újdonság, történés, ami máshol is a nagyvilágban, és elődeink büszkéek voltak mindenre, ami a fejlődésüket jelentette. Azt is mondhatom, hogy egészséges szellemű lokálpatrióták voltak. Jónéhány ilyen személyiség buzgólkodott a város előmenetelén, például az általánosan ismert Bálint Dani, Petőfi legendai sírjának létrehozója. Ő nagyot alkotott a városért, ereje ma is hat.

Az érdekességek, apró meglepetések a részletekben lesznek. A városnak ez a korszaka még nem olyan távoli múlt, hogy az írásbeli vagy szóbeli emlékezet ne tudna az akkor zajlott fontos eseményekről, tehát nem lebbentjük le a fátylat nagy titkokról, de reményeim szerint, ha napvilágot lát ez a könyv, a figyelmes szemlélő és olvasó felfedezheti majd benne egy, a Székelyföld peremén, a székely anyaváros, Székelyudvarhely árnyékában élő, elsőre teljesen átlagosnak és unalmasnak

tűnő kisváros fejlődésért folytatott küzdelmét és kitörési útkeresését, polgárosodási törekvéseit.

Megértheti mindazt, hogy miért szeretjük annyira Székelykeresztúrt: mert kisváros, és kereteit minden igyekezete ellenére sem fogja soha kinőni. De ez nem frusztrál, sőt!

**...miért szeretjük annyira Székelykeresztúrt: mert kisváros, és kereteit minden igyekezete ellenére sem fogja soha kinőni. De ez nem frusztrál, sőt!**

A képek elő vannak készítve, jelenleg a szövegek válogatásával foglalkozom. Meghatároztam a fejezeteket, a témák csoportosítását, és a fejemben már összeállt az egész kötet, „látom”, hogy mit szeretnék majd kézben tartani. A folyamat technikai része – tördelés, nyomdai előkészítés – viszonylatában szerencsés vagyok, mert valamennyi, eddig megjelent könyvemet férjemmel, Sándor-Zsigmond Dénessel állítottuk elő, én a tartalmát, a szerkesztést, ő pedig a tördelést, képfeldolgozást végzi, a grafikai kivitelezést, ami hatalmas segítség, hiszen kiadványaink túlnyomórészt – témájuknál fogva – archív képekre alapozottak, és ez most, a képeslapalbum esetében maximálisan így lesz.

## Sándor-Zsigmond Ibolya

Székelykeresztúron született 1965. július 14-én. Az elemi iskolát Szentábrahámon végezte, 1983-ban Székelykeresztúron érettségizett. 1988-ban a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Filológia Karának magyar–román szakán tanári diplomát szerzett.

1990 óta a székelykeresztúri Molnár István Múzeum muzeológusa.

Számos néprajzi, helytörténeti témájú cikket, ismeretterjesztő írást, tanulmányt közölt az *Örökségünk*, *Lustra*, *Művelődés*, *Unitárius Közlöny*, *Acta Siculica*, *Acta, Areopolis* stb. időszakos kiadványokban. Egyik alapítótagja és társszerkesztője a *Molnár István Múzeum Kiadványai* sorozatnak, társszerkesztője az *Énlaka konferenciák* IV. kötetének (Sándor-Zsigmond Ibolya – Visy Zsolt: *Székely gazdálkodás régen és most*. 2014.), több helytörténeti kiadvány lektora. A székelykeresztúri Petőfi-emlékek kutatója és közlője, számos televíziós dokumentumfilm és interjú szereplője.

2013-tól a *Keresztúri Kisváros* nevű önkormányzati havilap főszerkesztője.

2015-ben Székelykeresztúr Város Önkormányzata Pro Cultura díjjal tüntette ki.

2020-ban az Udvarhelyszék Kultúrájáért díjat értéktelremtő kategóriában vehette át.

Önálló kötetei:

*Mesében éltem. A székelykeresztúri iparosság története*. Ajka–Székelykeresztúr, 2005; *A székelykeresztúri szitásság*. Udvarhelyszék Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely, 2007; *Apáink arca. Képek Nagy Béla székelykeresztúri fényképész hagyatékából*. Ajka, 2009; „Rátok bízom...” *Képek dr. Molnár István múzeumlapító néprajzi hagyatékából és a Molnár István Múzeum fotótárából*. Székelykeresztúr, 2011; *A mi Petőfink. Igazság és legenda*. Székelykeresztúr, 2012; *Székelykeresztúr. Várostörténeti képeskönyv*. Székelykeresztúr, 2014; *Virágokká vált bojtortjánok. 225 év képes története 1793–2018*. Berde Mózes Unitárius Gimnázium, Székelykeresztúr. Székelykeresztúr, 2018; *Petőfi-emlékek nyomában. Kultúrtörténeti séta Székelykeresztúron*. Székelykeresztúr, 2019; *Lelkek tárháza. Tanulmányok, közlések Székelykeresztúr múltjából*. Székelyudvarhely, 2021.



Zilahi Nono

# A vizualitás határán

Sipos Sándor 65 éves

Egyéni kiállításai  
nyíltak Kolozsváron,  
Marosvásárhelyen,  
Sepsiszentgyörgyön,  
Budapesten és  
Montréalban.

S ipos Sándor farkaslaki származású, Montréalban élő és alkotó grafikus, festőművész idén ünnepli 65. életévét. A képzőművész így nyilatkozik munkásságáról:

„Több mint 25 éve Montréalban élek, az anyanyelvem mellett elsajátítottam a francia és az angol nyelvet is, mivel Montréal kétnyelvű város.

Mesteri szintű kurzusokat hallgattam a montreáli Université du Québecen: szociológia, kortárs videoművészet, művészettörténet szemináriumokat.

Közel harminc évre terjedő folyamatos alkotói tevékenység áll mögöttem. Munkáimat és rajzaimat több montreáli, torontói, budapesti, kolozsvári irodalmi és művészeti lap közölte már, többek között a *Matrix*, a *Vice Versa*, a *Guide-Ressources*, a *Clin d'œil*, a *Dires*, a *Kalejdoszkóp* kanadai magyar irodalmi folyóirat, a *Boreal Editeurs*, a *Panel magazin*, a *Helyőrség*, a *Korunk*, valamint a *Székelyföld* folyóirat.”

Sipos Sándor 1988-ban vándorolt ki Kanadába. Emigrálása előtt művészeti tanulmányait a kolozsvári Ion Andreescu Vizuális Művészeti Akadémián végezte, ahol 1984-ben kitűnő minősítéssel szerzett diplomát szobrászat és pedagógia szakon, szobrász és rajztanári képesítéssel. Egyéni kiállításai nyíltak Kolozsváron, Marosvásárhelyen,

Sepsiszentgyörgyön, Budapesten és Montréalban; emellett számos csoportos tárlaton mutatta be alkotásait hazánkban, Magyarországon, Kanadában és az Amerikai Egyesült Államokban az évek során.

Munkái megtalálhatók köz- és magángyűjteményekben. Tagja több hazai és külföldi művészeti szervezetnek, amelyek közül említésre méltó a Montréalban működő Kanadai Magyar Művészek Társasága, amelynek huszonkét éve aktív tagja; továbbá a kolozsvári székhelyű Barabás Miklós Céh, a budapesti MAMÚ Társaság, a Magyar Műhely Galéria, valamint a Dunakanyar külföldi és magyar művészeit összefogó Colosseum Csoport.

Sipos Sándor látásmódjának kialakulására mély hatást gyakorolt Marshall McLuhan kanadai médiakutató és filozófus. A képzőművész alkotásai a – folyton táguló – virtuális valóságot megtapasztaló ember életérzéseit vetítik elénk, és arról tanúskodnak, hogy a média fejlődése átszabja, átformálja az emberi kultúrát.

John K. Grande a következőképpen fogalmaz Sipos Sándor metavizuális művészetével kapcsolatban a *Képirás* című folyóiratban: „A gondolatok képesek befolyásolni bennünket: egy amerikai indián maszk vagy éppen valamely pop-art kép rózsaszín pöttyként



Tribal (digitális nyomtatás, 2016)



Sipos Sándor Montréalban, 2019-ben. Szabó Mária fényképe

jelenhet meg szemünk előtt, de ugyanígy el is tűnhet. [...]

Festményei, videói, kollázsai és multimédiás munkái első látásra aligha világosak számunkra, sőt, inkább diffúznak tűnnek. Ez annak a következménye, hogy alkotóként a tapasztalatok és kapcsolatok komplexitását kívánja megragadni, ezért metavizuálisan, belső és külső, azaz »társadalmi« kiterjesztésben egyszerre jeleníti meg azokat. Köztudott, hogy az álmok és kinyilatkoztatások ritkán világosak és egyértelműek, mégis hihetetlen energiabocsátás jellemzi őket. [...]

Ez a kultúrák közti, kultúrán belüli és történelem feletti ihletettség az öntudatlan képzettársítások lenyűgöző érzésével ötvözöten jellemzi a művész alkotási folyamatát. Vizuális nyelve és metastrukturális festészet-megközelítési módja a »majdnem olvashatóság« és a »majdnem láthatatlanság« jellegzőit foglalja magába.

Sipos Sándor kertjét, metavizuális elemeinek őserdejét a lét képtelensége hatja át és járja be. A káosz a művészet révén egy pillanat alatt képes harmóniává szelídülni – röpkéségét a virtuális rezonancia foglalja időrendbe.”

A képzőművész így vall művészetének metavizuális dimenziójáról: „Az elmúlt öt évben a számítógépes kommunikáció, a cybertér és a virtuális közösségek foglalkoztattak. Vizuális művészként erősen befolyásoltak a számítógépes jelenségek, de ezzel párhuzamosan a művészi kifejezésnek egy másik dimenziója vagy tárgya, azaz a »díszítő hajlam« is érdekelt.”

Novotny Tihamér művészeti író a *Kortárs* folyóiratban méltatta a képzőművész alkotói tevékenységét: „Sipos Sándor, Kanadában élő képzőművész *Ősi emlék* című formázott vásznanak témája, tematikája, mágikus jel- és motívumrendszere – amely valójában nem is vászon, hanem egy expreszszíven és dekoratívan kifestett titokzatos állatbőr, egy fekete, fehér és narancs pöttyökből, éjszínű vonalakból és foltokból összeálló, rejtjelezett üzenet – a »Homo Archaicus«, az ősi, az eredeti, a kezdeti ember világába vezet át bennünket. Régi vesszőparipája ez az alkotónak. A kanadai indiánokat támogató, velük baráti viszonyt ápoló Sipos Sándor véleménye szerint az ősember, a prehistorikus ember kölcsönhatásban élt a természettel, nem szakadt még meg a kapcsolata az atavisztikus enjével. Ismeretlen volt számára az elidegenedés, mert ekkor még büntetés járt a természetet romboló minden cselekedetért. Ez az ember testestől-lelkesítőlt azt érezte, hogy áldozat formájában vissza kell adnia valamit az anyatermészetnek, a földanyának, hogy a bűn ereje megszűnjön, és ne vegye el az istenek kedvét, ne szegje meg az isteni törvényt. Ha egy őslakó leölt egy állatot, a cselekedetét meggyászolta, csak a szükségletét elégítette ki, nem pusztított el több jószágot. Tehát szimbiózisban élt a természettel, úgy érezte, tennie kell valamit az egyensúly fenntartásáért. Az indián folklórt idéző munkája olyan hiteltű és erejű mágikus műtárgy, mintha közvetlenül az »Amerikai Etnográfiai Múzeumból« emelték volna ki.”

Dancs Rózsa író, a kanadai *Kalejdoszkóp* kulturális folyóirat laptulajdonosa és főszerkesztője a következőképpen jellemzi a képzőművész munkásságát *A Nyikó csörgedezésétől az Óceán morajlásáig* című írásában:

„Sipos Sándor Montréalban él, ott alkotja immár az egyetemes modern képzőművészet kincsesládájában helyet érdemlő alkotásait. Az ő művészete nem csak a festészet fogalmát fedi. Formailag legalábbis. Ha mégis rákényszerülnénk, akkor én képi epikának, korunk zaklatott lelkivilágának dantei mélységeket



Tribal (rajz, 1995)

és mitológiai magasságokat befogó képi vetületeinek nevezném alkotásait.

Sipos műveinek motívumai darabokban, akár a hősi eposzok énekei, és egységükben tekintve is rákérdéznek a nézőre: mit látsz?, mit gondolsz?, és mit válaszolsz? Térben szétszórt alakatlan figurák, megcsavarodott – lélegzőcsőbe tekeredett – alakzatok, sorstragédiák sorozatát juttatják eszünkbe. Am valahol ott lappang a biztatás is, legalábbis annak felsejlése, hogy nem veszünk el, orra buktató akadályokon meggömbült gerinccel, földet kaparva is ki tudunk vergődni a fényre!

Mondhatnánk azt is, hogy Sipos Sándor filozofikus alkotó – alkotó –, bizonyára helytálló ez az állítás is, ám a miértetekre abszolút választ kereső útvesztők állomásai túlmutatnak minden izmuson, noha ugyanakkor minden izmust magukba is sűrítene.

Van képe, amely őskori sziklába karcolt őslelet, van olyan, ami középkori szellemek libegő, pokolbéli árnyaira emlékeztet, az elme belső, olykor meg sem nevezhető szörnyeire, amik nemcsak a lelket, hanem a testet is csak porszemcsék formájában szórják szét a semmiben.

Emlékezetemben Sipos Sándor halk, inkább introvertált emberként maradt meg: majdnem egy esztendeig egyazon, a traiskircheni menekülttábor fennhatósága alatt álló edlitz-i épületben laktunk. Ugyanabban az ebédlőteremben étkeztünk naponta, és mégis, csak évekkel később, itt, Kanadában tudtam meg, hogy erdélyi menekülttársam festőművész; nos, alkotóművészként is ezt érzékelem: mintha a külvilágból annyit tartana érdemesnek meglátni, ábrázolni, ami jártában-keltében éppen elszűn elötte, és

azt le is jegyzi, a többit pedig a nézőre bízza.

Ez az ő sajátos lázadása! A néző? Mi vagyunk! Egzisztenciális bizonytalanságára nem kap egyikünk sem megnyugtató választ, mert világunkat, normálisnak hitt világrendünket már régóta csak sziporkává zúzott üvegcserepekből tudjuk – nem újraépíteni! – újraálmódni. Az elmagányosodás, a gyökértelemné nyomorodás korszakát éli ma mindenki, haláltusát vív az értelem az értelmetlenséggel, az érték a legvadabb démonokkal verekszik. Ezt verselte bele képeibe a kolozsvári költő – Zilahi Nono –, akivel közösen könyvet állítottak össze.

Maga a művész így vall az alkotás közben lezajló morfondírozásairól: „örülök, hogy a karcolt munkám a rovásírással elnyerte tetszésed [...] Amint dolgoztam rajta, eszembe jutott, hogy még az írásunk is »ellentmondásos«, hiszen a latin írás balról jobbra, míg a rovásírás jobbról balra olvasandó [...] Talán hitvilágunkkal is így vagyunk: a kereszténység felvétele teljesen más irányba vitt, mintha megtartottuk volna az ősvallásunkat. Itt, Kanadában eszméltem rá arra is, hogy az őslakosok vallása mennyire hasonlít a mi ősvallásunkra, körkörös a folyamat, fontosabb, mint a hierarchia [...] a kereszténység a hierarchiára épül – talán ennek a képlete vetült ki a társadalmakra is, a háromszög csúcsán a teljhatalmú császár és az alattvalók...”

A sepsiszentgyörgyi barát, Ütő Gusztáv képzőművész Sipos Sándorról a következőket írja: „Elsősorban e vizuális energiák átadását tarthatjuk lényegi üzenetnek a festmények, nyomatok, rajzok, talált tárgy assemblage-ok, fényképek, vegyes technikájú alkotások sokaságában. A meghajlott, állati megkucorodásba gömbült antropomorf alakzatok, bogarak, lepkék, oroszlanok, macskák és képzeletbeli szereplők sokasága, mint gyilkos álmok visszatérő motívumai, szintén rémkép jellegűek. A szürrealizmus határán. A csillogó anyaghasználat mint a [...] szemfényvesztő globalizálási kísérlet ámitó felülete, rögeszme-ként vonul végig a képek egynéhányán. Szervesen épülnek a művek sorába a fénykép alapú alkotások is [...] Sipos nagyszerűsége épp a sokoldalú kutatásaiban, a műfajok keverésében rejlik. Őt nem a műfajok tisztasága érdekli, hanem az üzenet továbbítása, a sugárzó erő célba juttatása. És mindezt az erdélyi szellemiség jegyében teszi.” (*Kalejdoszkóp*, 2020. III–IV.)

Dancs Rózsa író nő így ír Sipos Sándor alkotói pályafutásáról a budapesti

*Nyugat Plusz* független szépirodalmi folyóiratban:

„És hogy ez mennyire nem divatból fakadó művészi allűr, azt sejteti az az élmény, amit még gyermekként élt át a szülőfaluja történelmi mérföldkövét is jelző Tamási Áron temetésén: »Tizenévesen a halál érzését, fogalmát nem úgy éltem meg, mint ma. Akkor valami mást jelentett... Valami valószínűtlenül távolit, de a tömegben az emberekből akkor is áradó erő és tartás mély nyomot hagyott bennem, amit így fogalmazhatnék meg: a lelkek ünneplő, vakító fehér ingbe voltak öltöztetve [...] A temetés inkább a felemelkedés metamorfózisa volt [...] átlényegülés, a lélek újbóli találkozása a földiekkel...«

Egy tavaly készült interjúból megismerhetjük a Sipos művészetét meghatározó tényezőket, és valamelyest a művészi magatartására is rávilágít az *ars poetica*-szerű, *Rétegződések* címmel közölt eszmefuttatása: „A több mint száz éve bekövetkezett robbanás teljesen megváltoztatta a képzőművészet tartalmi és formai jellegét és minőségét. Többé nincsenek tabutémák és tartalmak. Tehát szabadon hozzá lehet szólni mind társadalmi és szociális, mind filozófiai és antropológiai problémákhoz. Egy egészséges társadalomban a művészet (tág értelemben) mint érzékeny szenzor is működik.

Egy gondolat előhívása hasonlítható a fényképész sötétkamrájához: a képet a megfelelő pillanatban rögzíteni kell, különben eltűnik. Egyik legnehezebb dolog számomra a folyamatosság megszakítások nélküli egyenletes fenntartása: egy új gondolat felvetése, elmélyítése, rögzítése és továbbfejlesztése. Malevich eljutott a két végső színhez (vagy nem-színhez), a feketéhez és a fehérhez, amely új utakat nyitott meg az absztrakció felé. Duchamp ready-made művészete eljutott a konceptuális művészet határaihoz, ahonnan számtalan irányba ágazódik szét.

A »dekoratív ösztön« az én értelmezésemben a spontán díszítő művészetet is jelenti, aminek önmagán túl nincs különösebb konnotációja: a székelykapuk vagy pásztorbotok díszítőelemeire gondolok, melyek spontán megnyilvánulásai valamilyen mélyebben fekvő érzelmvilágnak, és amely motívumvilág bűvópatakként nagyon mélyen húzódik meg egy nép kultúrájában. Vagy ott vannak a Haida Gwaii indián mikrovilág totemoszlopai, amelyek tudomásom szerint közel tízezer évesek: e motívumok kezdetei nagyon mélyre

nyúlnak vissza, és szinte lehetetlen szavakba önteni őket.

A képzőművészet egy metanyelv – ilyen értelemben a fenti fogalmköröket akár kutatási területnek is nevezhetném, az irántuk való érzékenységem már itt, Kanadában alakult ki, amikor ellátogattam az Occupy Montréal mozgalomra. Otthon '89 előtt minden társadalmi összejövetel tiltott volt, nekem tehát meg kellett tanulnom megélni a felelősségteljes szabadságot. Számomra a szabadság mint attitűd elsődleges fontosságú, nem csak a képzőművészetben. Ugyanakkor szabaddá válni vagy szabaddá tenni önmagunkat egy hosszú folyamat.

„A »dekoratív ösztön« az én értelmezésemben a spontán díszítő művészetet is jelenti, aminek önmagán túl nincs különösebb konnotációja: a székelykapuk vagy pásztorbotok díszítőelemeire gondolok.”

Eddigi munkásságom során három nagy témakör foglalkoztatott: a dekoratív ösztön dimenziója, az absztrakt dimenzió és a társadalmi-szociális dimenzió. Sokféle műfajt érintettem. Ezeket egy kicsit úgy képezem el, mint egy földcsuszamlás alkalmával láthatóvá váló geológiai rétegződéseket: bizonyos nyomás (társadalmi vagy más) szegmentumaként egyszer csak előhívódnak.

Egy nap elteltével rengeteg kép villan át a képzeletünkön – hogy ebből mi lesz a fontos, az mélypszichológiai folyamat is. A gondolatok átfordulnak képpé (és fordítva), testet öltenek az alkotási folyamat során, és a munkák egymásutánisága valamilyen hozadékot eredményez.

Munkám során gyakran eljutok egyfajta határhelyzetig, egy olyan dimenzióba, amelyben a »tiszta kép« létezik csupán, más szavakkal: eljutok a vizualitás határáig.

Ezért is gondolom fontosnak az alkotót és az alkotásokat folyamatukban szemlélni, az alkotó munkásságán belül elhelyezni őket. Mert csakis egymásutániságában követhető nyomon a

téma, a felvetés alakulása, a rezdülések és az átváltozások.”

Sipos Sándor képzőművész *Moral Death* című elemzése a posztmodern kultúráról egy tömör szocioantropológiai elemzés, amelyben olyan jelenségekről ír, amelyek jelentősen befolyásolták művészetfelfogását. Véleménye szerint nem célravezető kizárólag a „technikai civilizáció, fejlettség tekintetében megítélni népeket, kultúrákat, ugyanis is a jelenségek ennél sokkal összetettebbek és bonyolultabbak”. De más is olvasható tőle: „A keresztény világképben a szenvedő alany alárendeli Isten parancsára a földet, a bioszférát mindennel együtt, és a saját hasznára hajtja. Ez a piramidális/triangularis hierarchia. A hierarchia csúcán a Teremtő, a Mindenható áll, majd az ember, állat, növény, ásványok [...] Nagyon fontos ápolnunk, megtartanunk az ősi energiákat, a szimbólumrendszereket (pl. rovásírás, a kopjafák szimbólumrendszere), ugyanakkor fontos kellő tisztelettel átmenteni az autentikus hagyományt, a népi kultúrát a 21. századba.”

Az *Archaikus Ember* című elmélkedése, amely a Korunk Galériában önálló tárlatának megnyitóján hangzott el, az archaikus embernek (Homo archaicus) a természethez fűződő kapcsolatairól, viszonyáról szól, és az archaikus ember világnézeteit vizsgálja: „Az archaikus ember meghatározó módon együtt élt szerves szimbiozisban, elválaszthatatlanul, kölcsönös viszonyban a környezetével, a Természettel a természetben.

Nem szakadt meg a belső kapcsolat az atavisztikus énjével, ismeretlen volt az elidegenedés, amikor ugyanis már bűnt érzett a szent egységet, a Termszetet megfosztó vagy romboló cselekedetért. [...] Úgy érezte, hogy vissza kell valamit adnia a Természettnek, áldoznia kell, hogy a bűn ereje megszűnjön, és ne szegje meg az Istennek kedvét. [...]

Tehát ha a Haida Gwaii-i indián leölt egy élőlényt vagy állatot, azt a cselekedetet meggyászolta, csak szükségleteit elégítette ki, nem pusztított el több állatot, mint amennyire szüksége volt az életben maradáshoz.

Hát ily módon tudott szimbiozisban élni az ember a természettel, boldogan több ezer éven át. Az indián úgy érezte, hogy valamit tennie kell a természet egyensúlyának a helyreállításához, elvett belőle, megemlékezett és az áldozat révén kiengesztelte a megbontott egyensúlyt” – írja a képzőművész, aki őszintén megvallja továbbá, hogy időnként büntudatot érez az indiánok földjén élve, Észak-Amerikában.



Suba László

# A kibédi szekérekészítők

## Gy

ermekkoromban a hagyományos szekerekkel bonyolítottak le minden szállítást. Akkoriban Kibéden ötven szekérekészítő dolgozott, akkora igény volt ezekre a szállítóeszközökre, amelyek munkáját ma traktorok, gépkocsik végzik. A szekérekészítők mestersége feledésben van, ezért fogok írni most ezekről az ügyes kezű kibédi mesterekről.

Orbán Balázstól tudjuk, hogy Kibéd határa 6553 hold, ebből 1807 hold szántó volt. Hozzátehetjük, hogy a középbirtokosok a lakosság 30 százalékát tették ki, a többi szegényparaszt vagy földnélküli volt. Ráduly János, a faluban élő folklórkutató ezeket írja: a kibédiek mindig szorgalmukról voltak nevezetesek, a többségében földműveléssel, gyümölcstermesztéssel foglalkozó lakosság java része egyben kitűnő mesterember is volt, a téli időszakban fafaragással, szekérekészítéssel is foglalkoztak.

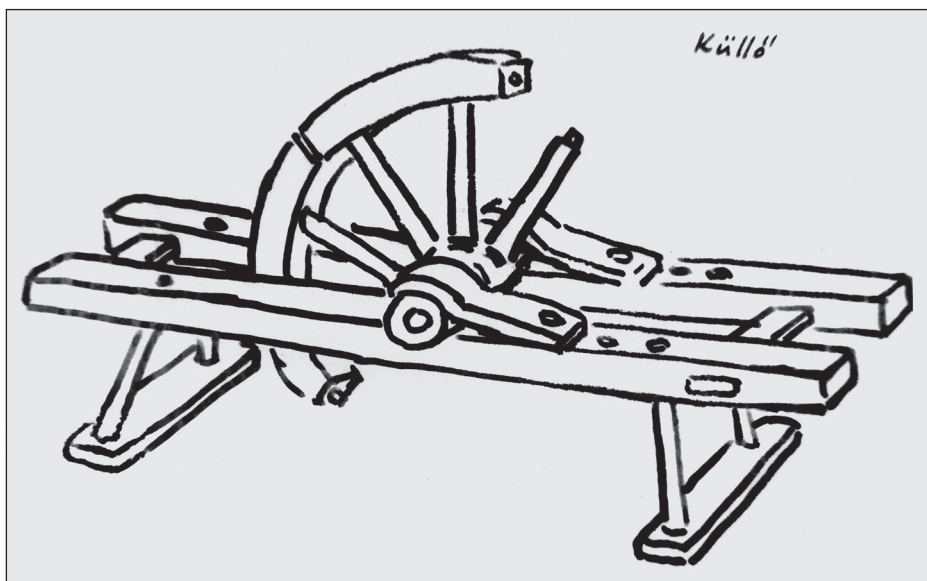
A kibédi földműves tehát szekérekészítéssel, ácsmunkával és fuvarozással pótolta jövedelmét. A mesteremberek nagy része, akinek földje volt, csak időszakonként foglalkozott szekérekészítéssel. Egész évben azok dolgoztak a szekereken, akiknek nem volt földjük, vagy

azok a fiatal emberek, akik még nem örökölték földet. Mátyus Balázs nevezetes mester mesélte el a szekér készítésének titkait.

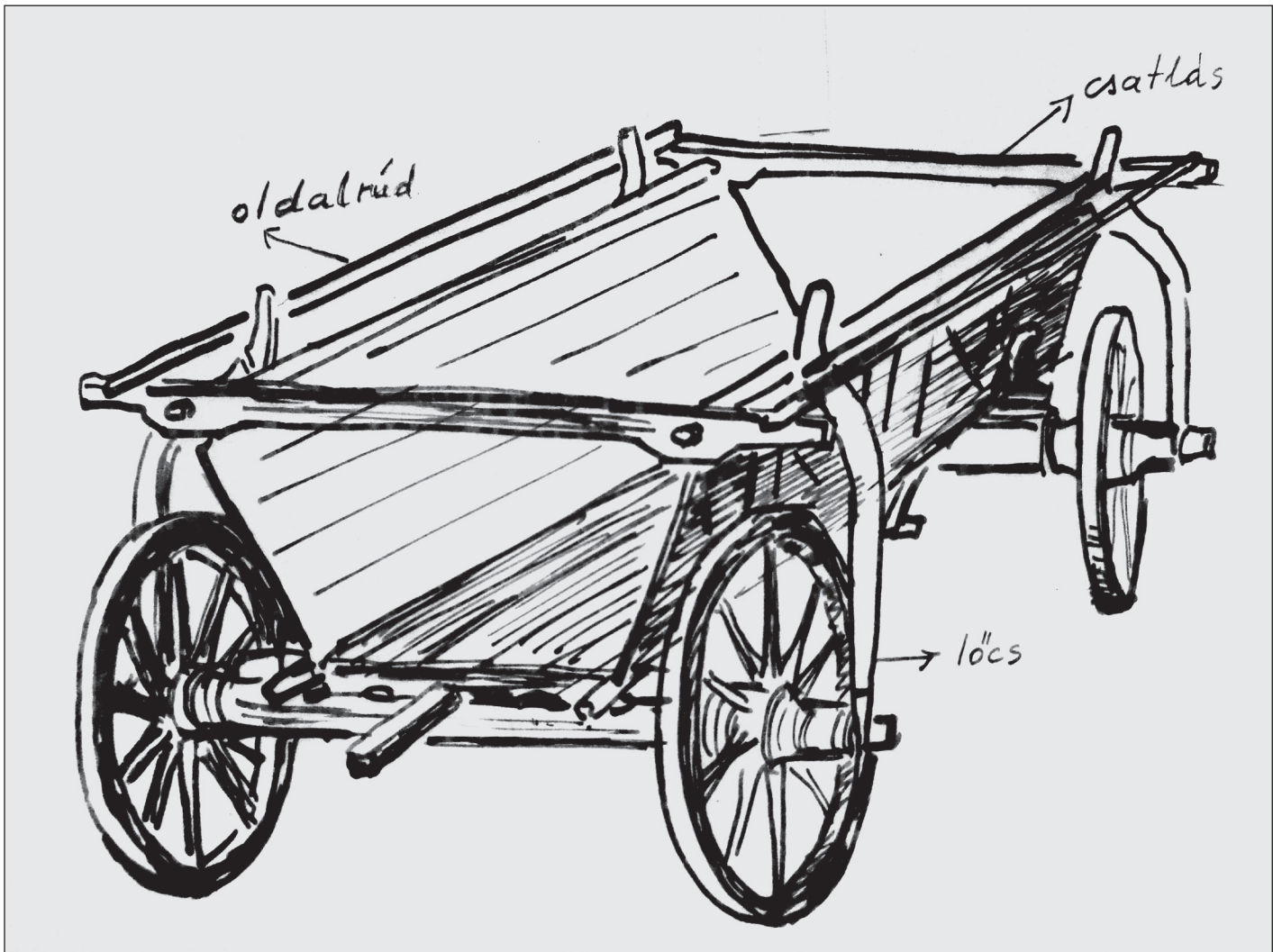
A szekér készítéséhez a környező erdők szolgáltatott faanyagot. A szekér tengelyét elsősorban bükkfából készítették, míg az ágas akác vagy bükk lehetett. Kerékagynak bükk, juhar, szil, küllőnek akác, csere, kerékfalnak bükk volt a megfelelő. A tűzifa javát is felhasználták ilyen célra. Bár kerékagynak jó volt a csavarosabb fa, általában a sima fát keresték. A fa haján levő csörgő, hosszanti mélyedés egyenes kellett legyen. Úgy tartják, hogy az északi oldalon jó szerszámfa nő. A fát szeptember végétől kell vágni január végéig, amíg nincs mezeje. A kőrisfát is szívesen használták, de kevés volt az erdőben. A jó szekeret száraz fából kellett csinálni. A fa feldolgozásához használatos legfontosabb szerszámok: eszterga, falazópad, kézvonópad, bárd, fúró, véső, körző, kézvonó, szalu.

Az erdőből hozott fából először is kinagyolják bárdal a szekér részeit, majd száradni teszik. Először a küllőnek és kerékfalnak való fát nagyolják, hogy többet száradhasson. Rönkben

A mesteremberek nagy része, akinek földje volt, csak időszakonként foglalkozott szekérekészítéssel.



Falazópad



Teherhordó szekér. A szerző rajzai

nem szabad hagyni a fát, mert berkesedik. Esztergával, a bárdal kinagyolt fából a kerékagyat készítik. Ezen fúróval, majd vésővel lyukat készítenek a küllőknek. A bárdal kinagyolt küllőket szárítás után a kézvonópadon kézvonóval simítják, majd a falazópadon a kerékagyba ültetik. A kerékfalrészeket a rönkből bárdal hasítják, majd gyalugépen simítják, végül a szalagfűrészén vágják ki a megfelelő görbületet. A kész kerékfalakba több helyen fúrnak lyukat a küllőkhöz való illesztéshez és a csapok számára, amelyekkel a falakat fogják egymáshoz. A végén kicsi fúróval, majd kalánfúróval fúrnak lyukat a kerékagyba a tengely számára.

A szekér nagyságától függően változik a tengelyszegek közötti távolság (a két kerék köze). Kicsi szekér esetében ez 75 cm. Az ilyen szekér szántáshoz, malomba vagy vásárba menéshez szolgált. A 80–100 cm-es, tengelyszegek közötti távolság a nagy teherhordó szekereknél volt használatos. A szekérhossz

is ennek függvényében változott, két-három méter között. Egy szekér elkészítése 10–15 napig tartott.

A kibédi szekérgépzítők a környező falvak részére dolgoztak, ilyen volt Makfalva, Abod, Hármásfalva, Erdőszentgyörgy, Bözöd, Dicsőszentmárton és a környező román települések. Rendelést vettek fel, vagy eljártak vásárokbá. Eljártak készáruval Nyárádszeredába, Marosvásárhelyre, Radnótra, Marosludasra, Mezőbándra, Mezőpanitra, Mezőrűcsre. A szekereket darabokra szedve vitték a vásárba, és ott összeszerelték. Mátyus Balázs visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy ő maga száz szekeret is készített Mezőpanitba.

A kibédiek a szekérgépzítést szüleiktől tanulták, vagy ellesték a többi mesterembertől. A családtagok segítettek a munkában. Egyedül Mátyus Balázs tanult idegen mestertől. Nyárádszeredában az ipartestületnél mestervizsgát tett, és munkakönyvet kapott. 1931-ben a marosvásárhelyi kiállításon kitüntették a kőrísfából

készített szekerét. Újításokat is bevezetett a kerekek készítésénél, amit a többiek is átvettek. Egy helyi tanító, Imre Zsigmond nevét is emlegetik, aki számos más falufejlesztő tevékenysége mellett támogatta a helyi mesterseégeket is.

A kibédiek a mezei munka szüneteiben foglalkoztak szekérgépzítéssel. Adót fizettek e foglalkozásuk után. Nem volt erre a célra épített műhelyük. A házban, a pajtában, a csűrben vagy a favágósímben dolgoztak. A kollektívizálás idején is dolgoztak a gazdaság keretében, elsősorban javításokat végeztek.

Kibéd életformában zárt falu volt, ezért tudta napjainkig jobban megőrizni a népi folklórkincset. Ezt a folklórkincset Ráduly János magyar szakos tanár gyűjtötte össze, ma is folytatja ezt a gyűjtőmunkát. A szekérgépzítésről is maradt találós kérdés: – Melyik a malom első kereke? – A taligakerék, mert azzal szántanak, hogy búzát vetessenek.



Balázs Lajos

# Könyv a moldvai magyarok hagyományos műveltségéről

A csángó kutatásnak van folytatása

*Halász Péter könyvei, számtalan tanulmánya a moldvai magyarokról tudósítanak, vagyis mindig ugyanarról, az ugyanott élő magyar népestről.*

Réges-régen volt, amikor találkoztam Páskándi Géza költőnk egyik mondatával, amit azóta is vallok és követek mint néprajzkutató, amikor ítélni kell bármilyen kultúrjelenségről, úgy általában az egyediség és általánosság, a tipizálás viszonyáról. A magam hite – de nem csak – szerint vallom, hogy univerzális nincs lokális nélkül. Páskándi emlékezetemben hordott mondatához gyakran visszatérek, amely így szól: „Senki sem iszik H<sub>2</sub>O-t.”

Mindenki valamely forrás, kút, folyó, vízcsap, palack (lásd az üzletek kínálatát!) vizét issza – mindenikben jelen van a két atom hidrogén és az egy atom oxigén, és mégis mindeniknek más az íze.

Halász Péter könyvével\*, könyveivel is valahogy így vagyok, még akkor is, ha tudom és tanítom is, hogy tökéletes hasonlat nincs. Halász Péter könyvei, számtalan tanulmánya a moldvai

magyarokról tudósítanak, vagyis mindig ugyanarról, az ugyanott élő magyar népestről, de annak mindig más-más arculatáról, színéről, fonákjáról, múltjáról, jelenéről, életmódjának helyi valóságáról, változó és stabil világról, életszemléletéről, kultúrájáról, erdőt-mezőt művelő, a természet titkait figyelő, ezeket hasznosító tehetségéről, mágikus praktikáiról, gyógyításairól, hitéről, egyéni és társas életéről, a közösségi szokások megtartásáról és mindezek visszahatásáról. Történelmükről, múltjukról, jelenükről, vándorlásairól, menekülésükről, születésükről, párosodó szokásukról, halálukról. Elsorolni nála nélkül nem is tudnám. Mióta ismerem, minden sorából, közvetve vagy közvetlen kimondott vagy elhallgatott, elfojtott heroikus erő, lelemény, cselekvés sejlik arról, amit magától kényszerül a moldvai magyarság magából kiizzadni megmaradásáért.

Halász Péter örökmozgó, mindent látó, tudó, számba vevő néprajzkutató. Könyvei külön-külön, de együtt is egy-egy enciklopédia, illetve ő maga az, aki – én ilyennek látom – koncentrikus körökben vizsgálja és mutatja fel a moldvai magyarok tárgyi és szellemi világát, de sohasem „vegytiszta állapotban”. Monográfiát írt a moldvai csángó magyarok hiedelmeiről, de ez több, mint a hiedelmek világa, könyvet írt a moldvai magyarok hagyományos állattartásáról, de nem csak erről szól a könyve, aztán napvilágot látott a *Növények a moldvai magyarok hagyományában és mindennapjaiban* – különösen humanizált botanika; gyönyörű könyvet ír kultúrájukról: „Cserefának füstje hozta ki könnyemet...” Szóval könyvei, tanulmányai mindig összefonódnak a moldvai magyarok történelmével, történelmi helyzetével, hitével, azokkal, akik előtte jártak, és az ottani magyarság







Pusztinai legény a leányok között a 2018. évi, IX. Lackó Katalin Pusztinai Népdalversenyen. Kép: Nyisztor Ilona gyűjteménye

életének sok-sok vetületével foglalkoztak, azokat tanulmányozták.

### A Munkás- és hétköznapiok című fejezet a moldvai magyarok gyűjtögetése (méz, széna), a gyermek munkába nevelése, lakodalmi szokások, a paraszti értékrend fele irányít.

Ezt példázza most megjelent könyve is. Elég, ha csak a tanulmányokat tartalmazó fejezet (*Táj és történelem*) címeit idézem. A *Szent László királyunk emléke Moldovában* c. tanulmányával indít, amibe beépíti Szent László fájának mondáját (Bosnyák Sándor gyűjtése), és ami „erőteljesen példázza, hogy a moldvai csángó magyarok sorsa milyen szorosan összefüggött Magyarországgal”. De egyben megrendítő szemleírás is, amely századról századra

követi, jelzi a magyarság sorsát: Szépsége okán idézem: „Nálunk a Szeret partján van egy nagy ereg fa. Azt mondják, azt még Szent László király ültette vót. De az uljan fa, annak emlékére ültette, mikor kiverte az idegeneket az országból. De mikor még jöttek a tatárok, akkor még elfogott száradni. Mikor még azokat is kihajtotta, még kiszöldült.

Mikor a németeket verte Rákóczi, akkor szépen kiszöldült, s aztán mikor Rákóczinak levették a katonáit, akkor kiszáradt. Mikor negyvennyócba Kossuth katonái jöttek, akkor még kiszöldült, de aztán még kiszáradt, s úgy maradt szárazon mindmáig, és ki tudja, ki fog-e zöldülni vajeccer.”

A következő fejezet – *Munkás- és hétköznapiok* – cím alatt a moldvai magyarok gyűjtögetése (méz, széna), a gyermek munkába nevelése, lakodalmi szokások, a paraszti értékrend fele irányít. Élettelen anyagok – a kő –, ételnek való növények, állatok és állati termékek jönnek szóba. Nem száraz leltározást nyújt, ellenkezőleg, a szerző történet szemlélete, az előtte járó kutatók eredményeinek összefoglalása érvényesül ezekben is.

A *Könyvekről* című témakör a moldvai magyarság sorsát, életét, hitéletét, szellemi kultúráját könyvekbe mentő kutatók kis csokrát hozza. Első helyen a már klasszikus Domokos Pál Péter moldvai útjairól számol be, őt követik Mirk László, Iancu Laura, Csoma Gergely, Gábor Felicia, Kóka Rozália kortárs szerzők, kutatók könyvei, tanulmányai. És végül *A moldvai magyarok kutatása* fejezet, amely mintegy folytatása az előbbinek: válogatott szeletét nyújtja, veszi számba a moldvai magyarságtudomány néhány vertikális és horizontális teljesítményének. Tiszteleggel meg- és felidézi azokat, akik ezen a terepen előtte jártak, és megnyugtató afelől, hogy a csángókutatásnak van folytatása, vannak apostolai, kertészei, sejtetvén azt, hogy általa és általuk Szent László fája nem fogja „leveleit elhullatni”.

\* **Halász Péter:** „Ninc, ki gondot üszeljen ránk...” *Néprajzi tanulmányok, dolgozatok a moldvai magyarok hagyományos műveltségéről.* Kriza János Néprajzi Társaság – Néprajzi Múzeum, Kolozsvár–Budapest, 2021.



Mihály Izabella, Kölcze Henrietta,  
Márk Arnold

# A református lelkész-esperes szellemi hagyatéka (2.)

Tőkés József (1884–1951)

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma a 2016/2017-es tanévben indította a *Hét-köznapi hőseink – írjunk történelmet!* elnevezésű kezdeményezését. Ennek lényege, hogy iskolások saját szülőfalujukból mutassanak be olyan embereket, akik bár nem kerültek reflektorfénybe, szélesebb körben az érdeklődés középpontjába, de munkájuk révén sokat tettek a helyi közösségekért, és rendkívüli képességekről, kiemelkedő tulajdonságokról, átlagon felüli jellemvonásokról tettek tanúbizonyságot.

A projekt erdélyi lebonyolítója az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, ezen belül a Közép-Erdélyi Magyar Művelődési Intézet, résztvevői romániai magyar iskolás csapatok. Új, *Hétköznapi hőseink* című sorozatában a *Művelődés szerkesztősége* a kezdeményezés során eddig született, helytörténeti adalékokat is tartalmazó dolgozatok szerkesztett, esetenként tömörített változatát teszi közzé.

(Folytatás lapunk áprilisi számából)

## Sz

ellemi életére jellemző, hogy általában az adott feladatok határozták meg tevékenységét. Amikor egyházmegyei tanügyi előadónak választották, minden erejét az iskolakérdések tisztázására összpontosította. Az idevágó problémák alapos ismerőjévé és céltudatos harcosává formálódott. Amikor pedig az egyházmegyei számvevő tisztségével ruházták fel, érdeklődésének középpontjába az anyagi kérdések kerültek.

Csak kevés ilyen vonatkozású írása maradt fenn a sajtóban, de Makkai Sándor az áttekintő erdélyi irodalomtörténetben úgy említi, mint aki a *Református Szemle* és *Az Út* munkatársa volt. Az *Út* 1923. évfolyamában megjelent *Belmissziói és iskolán kívüli népnevelés a falusi gyülekezetben* című írása olyan gondolatokat tartalmaz, amelyekről később se kellett eltérnie. „A belmissziói munka feladata – olvassuk – az, hogy Isten Igéjét az emberek lelkéhez közel vigye, és az emberek lelkét Isten Igéjének a befolyása alá helyezze.” „Az egyháznak az a feladata, hogy tagjait az üdvösségre vezérelje.” „Ezt a feladatot az egyház Isten Igéjének a hirdetése által valósítja meg.” „A keresztyén egyházban Isten Igéje a templomokban

hirdetjük.” Ezek a gondolatok napjainkban is időszerűek és érvényesek.

Szerkesztette az *Emlékkönyv a reformáció négy százados évfordulójára* című, Sepsiszentgyörgyön 1918-ban megjelent forrásértékű kötetet. Az egyház anyagi dolgai viszonylatában 1919-ben határozottan követelte a független önellátást és a gyülekezetek ránevelését arra, hogy ne kívülről várják a segítséget, hanem saját maguk gondoskodjanak a szükségletek fedezéséről. Erről írt már 1925 előtt, a *Református Szemlében* megjelent, *Néhány szó az állami eredetű dotációk pótlásáról* című dolgozatában.

Vezető emberként jelentős munkásságot fejtett ki a magyarság fennmaradásáért az adott keretek között. Az akkori Magyar Párt és az EMGE, később az Erdélyi Párt és a Magyar Felsőház tagjaként azért harcolt, hogy a háromszéki nép is gyakorolhassa jogait. Kapcsolatban állt a kor jelentős erdélyi és magyarországi személyiségeivel. Közelebbi barátság fűzte Tóth István kolozsvári festőművészhez, aki elég gyakran látogatta a málnási lelkészi lakot. Itt készültek annak a sorozatnak a képei, amelyet a festő Málnásról alkotott.

Tevékenysége túlnőtt Háromszék határain, így felkeltette a Maniu-gárdisták érdeklődését. 1944 őszén őt is keresték, de hívei már jó előre figyelmeztették a



A Tökés család 2002-ben a málnási iskola névadó ünnepségén

közelfő veszélyre. Személye a kommunista hatalom számára is szálka volt, 1950-ben megpróbálták eltávolítani, de a falu kiállt mellette, védőpajzsként vették körbe a parókiát, az asszonyok hangoskodva védelmezték, ami visszertentette a karhatalom embereit.

Az anyanyelv ápolása szempontjából ragaszkodott a felekezeti iskola fenntartásához abban az időben is, amikor a legtöbb gyülekezet a kényelem szempontjából eldobta magától ezt a lehetőséget. A külső életviszonyok összefüggésében felemlítendő, hogy vagyont sose akart szerezni. A harmincas években vásárolt 12 hold letarolt erdőterületet, azt is csak azért, hogy egyik nyugdíjas szolgatársán segíthessen. Amint családjában elbeszélte: „Sok rábeszélés után engedtem a kérésnek.” Sok pénze sose volt, de az apostoli egyszerűség keretei között mindig rendelkezett az elégséges anyagi eszközökkel. Ismétlődő szóhasználatához tartozott: „Te uralkodj a pénzen, ne a pénz felett!” Ő maga viszonylag gazdag örökségben részesült, de nem vette igénybe. Nem tartozott sem a gazdag papok, sem a „gazdapapok” közé. A ház körüli teendők ellátásában (majorság, állatok, kertgondozás stb.) a felesége nyújtott olyan támogatást, amely lehetővé tette a szolgálati feladatok maradéktalan elvégzését. Az „esperesné asszony” a cipőkrém készítésétől kezdve, a gyermekek ruházatán folytatva, mindenről saját kezével gondoskodott. Ilyen hitvestársi

támogatás mellett érthető, hogy egyre fokozottabban kapcsolódott be az egyházi és a társadalmi közéletbe.

1910-ben egyházmegyei tanügyi előadó volt, 1913-ban egyházmegyei számvevő, 1920-ban egyházmegyei főjegyző, majd 1938-ban a Sepsi Egyházmegye esperese. Egyházkerületi vonatkozásban: 1922-ben rábízták az egyházkerületi számvevőséget, s ugyanezen évben az egyházkerületi bíróság időszaki tanácsába választották be. 1928-ban egyházkerületi tanácsbíró volt, 1941-ben zsinati tag, 1942-ben konventi póttag, majd az egyházkerület igazgatótanácsának rendes tagja.

Utolsó prédikációját a szőlőmunkásokról akarta elmondani. Isten azonban másképp rendelkezett, a szolgálat mezejéről szólította el. Koporsója mellett László Dezső egyházkerületi generális direktor hirdette a vigasztalás evangéliumát. Az egyházmegye hat lelkésze emelte ki a koporsót a templomból, s a kijáratnál hat presbiter vitte tovább a sírhelyig. A gyászban a család mellett állott a gyülekezet, az egyházmegye és az egyházkerület. Felesége kántorként még évekig szolgált, harminkét évi özvegység után 1982-ben halt meg, életének 92. esztendejében. Tökés József sírfelirata: „Elég néked az én kegyelmem.”

Málnás község nem felejtette el volt lelképásztornának áldozatos munkáját, s hálája, tisztelete jeléül iskolájának névadójaként őrzi emlékezetét.

## Az egyház gyarapítója

Tökés József tudatában volt annak, hogy rábízott kicsiny gyülekezet lelki építésének anyagi feltételei, támasztékai is kell legyenek. Élete minden mozzanatának központi kérdése az volt, hogy teljes erejével hozzájáruljon ezeknek a feltételeknek az előteremtéséhez, alakításához.


1909-ben, amikor Tökés József fiatal lelkészként a faluba érkezett, a református egyházközség egész vagyona egy összeomlás előtt álló, régi papi lakból, pár hektár rossz minőségű szántóföldből (a Málnásfürdő közelében levő Nyíri nevű határban), a temető még kihasználatlan területéből ideiglenesen kiszakított zöldségeskertből és kb. 150 hektár erdőből állott. Az erdőnek legalább fele részét az első világháború befejezése után mindjárt kisajátította az állam. Ebben a helyzetben természetesnek tekinthető, hogy a fiatal, házasság előtt álló lelkész első teendőjének tekintette egy megfelelő papi lak mielőbbi felépítését.

*Ő maga viszonylag gazdag örökségben részesült, de nem vette igénybe. Nem tartozott sem a gazdag papok, sem a „gazdapapok” közé.*

Az egyházközség már Tökés József elődje, Kálnoki Kiss Gyula idejében tervezte az új lelkészt lakás megépítését. A lelkész korai halála következtében (1908) eltolódott annak kivitelezése.

Tökés József 1910-ben Zuliáni Antallal készítette el a lakás tervrajzát, összeállították a költségvetést. 14 390 korona 88 fillérben határozták meg az építés költségét, melyet a presbitérium 1910. november 20-án elfogadott. Az új lelkészi lakás 1911-ben felépült az egyházközség presbitériuma és a 700-800 lelket számláló egyházközség áldozatos munkája eredményeképpen. Összetétele: három szoba, egy ebédlő, egy konyha, egy éléskamra és egy fürdőszoba. A verandából átalakítva készült később a segédlelkészi szoba.

Az első világháború kitörése félbeszakította az egyházépítő munkát. A háború utáni új helyzet viszont olyan feladatok elé állította az egész társadalmat, és ennek keretében az egyházakat is, amelyek megoldása gyors elhatározást és alaposan átgondolt, áldozatkész munkát követelt. Az impériumváltás után – amikor az itt berendezkedő



A Málnási Református Presbiterium úgy a maga, mint a gyászoló család nevében mély fájdalommal tudja, hogy

## TŐKÉS JÓZSEF

málnási lelkipásztor, a Sepsi Egyházmegye esperese, egyházkerületi igazgatótanácsos, zsinati képviselő.

1951. február 7-én reggel 67. éves korában, 42 évi lelkipásztori szolgálat után, rövid szenvedés után elhunyt.

Egyházmegyénk széles látókörű és bölcs kormányzóját, egyházi közeletünk kimagasló egyéniségét, a málnási egyházközség hűséges és melegsívű lelkipásztorát, családjá a gondos férjet és szerető édesapát veszítette el benne.

Nagy fájdalomunkban a mi gondviselő Istenünkhöz menekülünk vigasztalásért és megnyugvásért, akiben a megboldogult is hitt és akinek akaratában mindig megnyugodott. Hisszük, hogy most is megbékélve hajtotta fáradt fejét a mi Megváltónk ölébe, aki megadja neki az élet koronáját.

Temetése 1951. február 9-én d. u. 2 órakor lesz a málnási református templomban tartandó istentisztelet után.

Presbiterium

Tip. Republica Titulu St. Georgea 241-1951

Tőkés József gyászjelentője

román adminisztráció állami iskolába akarta kényszeríteni az addig anyanyelvükön tanuló gyermekeket – született meg az a dicséretes elhatározás a lelkész javaslatára, hogy a falunak felekezeti iskolára van szüksége, ahol a tanítás nyelve a magyar. Ennek érdekében az első teendő a megfelelő épület és tanerő biztosítása volt. Mivel Málnás községben semmiféle anyagi alap, segítség nem állott az egyház rendelkezésére, az elkészített papi lak két szobájában már a hatalomváltás utáni első évben megkezdődött a községben lakó családok gyermekeinek az oktatása.

A régi lelkészi lakás mesteri lakás címen szerepelt. Teleki Sándor kántorkodása alatt az ifjúság táncháznak bérelte ki, mivel a kántor saját házában lakott. 1919. szeptember 21-én ebben az épületben kezdődött meg a felekezeti iskolai oktatás Czintos József és Tőkésné Simon Emma tanítók alkalmazásával.

A régi lelkészi lakást 1921-ben bontották le. Ezzel egyidejűleg a lelkész vezetésével megindult az új, két tanerős iskola felépítésének megszervezése. Ebben a munkában lelkészével együtt teljes erővel kivette részét az időközben orosz fogságból hazaérkezett Mihály Zoltán tanító (a község szülötte), a presbiterium minden egyes tagja, valamint az összes egyháztag. Az áldozatos munka eredményeként már 1922-ben sikerült a két tanerős iskola építését teljesen befejezni.

Az impériumváltás után bekövetkezett új helyzet a fentiekén kívül (lelkészi lakás, iskola építése) más, új feladatok megvalósítását tette szükségessé. Ezek közé tartozott a falu lakosainak szövetkezetekbe szervezése és az ezek működéséhez szükséges anyagi feltételek előteremtése. Már az 1920-as évek után megalakult a községben a fogyasztási és hitelszövetkezet, mindkettő vezetésének feladatát a lelkész, illetve a tanító vállalta, elnöki, illetve pénztárosi minőségben.

**Az elkészített papi lak két szobájában már a hatalomváltás utáni első évben megkezdődött a községben lakó családok gyermekeinek az oktatása.**

A fogyasztási szövetkezet működését nem lehetett elképzelni megfelelő épület nélkül. Eppen ezért föltétlenül meg kellett kezdeni egy megfelelő üzletteliség, illetve üzletvezetői lakás felépítését.

Mivel a református egyház anyagi helyzete az iskola építésének befejezésével stabilizálódott, mind a fogyasztási szövetkezet, mind az egyházközség vezetősége elfogadta azt a megoldást,

hogy az egyház egy központi, tehát üzletnek megfelelő, egyházi tulajdonú telekre felépíti a szövetkezeti épületet, és azt bérbe adja a szövetkezetnek. Erre a megoldásra azért volt szükség, mert a központi szervek nem járultak hozzá a felekezeti tanítók fizetéséhez, így pedig létrejött egy állandó forrás, amelyből a tanítói fizetést részben biztosítani lehetett. A hitelszövetkezet helyiségének kérdése megoldódott azzal, hogy az egyházi iskola vezetősége a tanítás befejezése utáni két-három órára átadta az egyik tantermet a hitelszövetkezetnek az ügyfelek fogadása céljából. Szükség esetén a hitelszövetkezet is hozzájárult a tanítói fizetések kiegészítéséhez.

Az 1922–23-ban, ugyancsak a lakosság segítségével, munkájával és más természetű hozzájárulásával elkészült a szövetkezet céljainak megfelelő épület, amelyet attól kezdve a szövetkezet használt. A szövetkezet által fizetett törvényes lakbér állandó részét képezte a felekezeti iskola fizetéseinek. Soha nem történt meg az, hogy tanerők ne kapták volna meg idejében az őket illető bért.

Az 1925 és 1930 közötti években föltétlenül szükségesnek látszott az, hogy a község lakosainak kisgyermekei óvodai nevelésben részesüljenek, valamint az, hogy a felekezeti iskola tanítói részére megfelelő lakást biztosítsanak.

A presbiterium egyetértésével és határozott támogatásával megkezdődött az új feladatok megvalósításának előkészítése. Mivel az egyház nem rendelkezett az építéshez szükséges telekkel sem, elsőként egy alkalmas helyet kellett vásárolni. A szerencse is közrejátszott, mert a falu központjában, éppen az iskola, a szövetkezeti ház és a lelkészi lakás közelében volt egy megfelelő, eladó telek. Ezután rögtön megkezdődhetett az építőanyagok beszerzése. Egy mikóújfalusi Perpics nevezetű építőmester elkészítette, valószínűleg ingyen, egy olyan háznak a tervét, amelyben két nagy szoba az óvoda céljait, két szoba-konyha, valamint egy szoba-konyha a tanítói, illetve óvónői lakások céljait szolgálta. A beszerzendő anyagok közül a legnagyobb mennyiséget és talán értéket is a téglaképezte. Jelentkezett a parókián egy téglavető cigány ember, aki vállalta azt, hogy megvizsgálja az egyház tulajdonában maradt erdőn átfolyó patak közelében elterülő földterület talaját, és megmondja, alkalmas-e téglavetésre. A kedvező válasz után a falutól kb. három kilométerre lévő erdőben, a patak közvetlen közelében kijelölték azt a területet, amelyikről



Tőkés József temetése 1951. február 9-én

a téglavetők kibányásszák majd a szükséges anyagot. Mivel a víz és az égetéshez szükséges fa a helyszínen volt, a kellő téglamennyiség előállítására egyenlő volt az előre kialakított munkadíjjal. Valószínű, hogy ezzel az olcsó módszerrel a szükségesnél nagyobb mennyiségű téglát készítettek, s ezek értékesítése hozzájárult egyéb költségek fedezéséhez.

A két tanítói lakás és az óvoda egy éven belül felépült, és 1930-ban a tanítók be is költözhettek az elkészített lakásokba. Ez az ingatlan adott otthont az 1948-as államosítás után létrejövő állami iskola egy részének, egészen 2008-ig, amikor felépült az új, minden igényt kielégítő iskola. Az óvoda sajnos csak 1940-tól nyílt meg, mert az illetékes román állami szervek a nagy utánajárás ellenére is állandóan halogatták az engedély kiadását.

Az 1930-as években, az egyházi élettel kapcsolatban újabb teendők jelentek meg. A szomszédos, 180-200 lelket számláló Mikóújfalui szórványgyülekezetének nem volt se temploma, se vagyona. Az istentiszteleteket nagyobb lakással rendelkező egyháztagoknál tartották. Mivel a hívek is igényelték,

szükségesnek mutatkozott a málnási anyaegyházhoz tartozó egyházközség részére templomot építeni. A hívek itt is készséggel vállalták, hogy állják a templom építéséhez szükséges minimális összeget, valamint biztosítják a közmunkát. Megfelelő szervezőmunka eredményeként már 1928-ban elkészült a templom, ahol rendszeresen megtartották az istentiszteleteket.

1937-ben a málnási egyházközség egy újabb ingatlannal gyarapodott. A falu közelében, az Olt folyó partján épült malom annyira megrongálódott, hogy a lakosság gabonaszükségletének megőrléséről nem tudott gondoskodni. Mivel nagy nehézségekbe ütközött, hogy a gabonát távolabbi községekbe szállítsák, az egyházközség vezetősége elhatározta, hogy megvásárolja a tönkrement malmot, kijavíttatja, így ki tudják szolgálni a falubelieket. A malom tiszta jövedelmét szintén az egyház kulturális kiadásainak a fedezésére fordították. (1955 tájékaán aztán a malmot eladták.)

Az uzonkafürdői üdülőház 1932–1933-ban az eddigi építkezéseknél is alkalmazott módszerekkel épült, a leghatékonyabb anyagi eszközök igénybevételével.

Tizenegy szobája van, melyekből egy az istentiszteletek tartására is alkalmas helyiség. Egyszerre harminckét vendéget tudott befogadni. Az egyes szobák berendezését (ágy, ágynemű stb.) az egyházmegye közösségeiben működő református nőegyletek biztosították. Az létesítményt azért építették, hogy a kisebbségi helyzetben nagyon szerény anyagi körülmények között élő református lelkészeknek és családjaiknak biztosítsa az egészségük megújulásához szükséges üdülést és gyógyvízkezelést.

Az 1940 utáni években az egyháznak lehetőségük nyílt arra, hogy munkájukat, különösen a társadalom (nép) nevelése terén kiszélesítsék. Így merült fel annak a gondolata, hogy a székelyföldi református egyházmegyékben a falusi fiatalok részére népfőiskolákat hozzanak létre. Sepsiszentgyörgyön, az Olt utca 8. szám alatt levő telek és a rajta levő épületek megvásárlása kettsős célt szolgált. Az eredeti terv szerint itt lett volna a Rikánbelüli Kommunizmushoz tartozó egyházmegye népfőiskoláinak központja. Ugyanott egy korszerű öregotthont kellett volna létesíteni, amelyben testi és lelki gondozást kaptak volna az egyházi élethez közel álló tehetetlen öregek. Ezeknek a szép elgondolásoknak a megvalósítását a háború és az utána bekövetkezett események megakadályozták. Egy népfőiskolai csoport rövid ideig működött ugyan, de az újra berendezkedő román hatalom 1945-ben elkobozta az épületeket. Noha 1954-ben visszaadták, az illetékes egyházi szervek más egyházi célok szolgálatába állították őket.

Mindezek tudatában meggyőződésünk, hogy a Málnáson nyegenként évig hivatástudattal és kitartással szolgáló lelképásztor, Tőkés József nagytiszteletű esperes szellemi hagyatéka még sokáig fog élni a falu jelenlegi lakosainak lelkében is.

## Függelék

### Tőkés József 1917-es igehirdetése a reformáció 400. évfordulóján (részlet)

Alapige: Róm 3,25. *Azt tartjuk, hogy az ember hit által igazul meg.*

Az ember újra megtalálta a legrövidebb, az egyenes utat az Ég és a Föld, az Isten és a saját szíve között, melyen bár mikor szabadon járhatott fel és alá.

Az új út azonban nemcsak arra való volt, hogy rajta az ember emelkedjék fel



Tótkés József kilenc unokája a szoboravató ünnepségen 2016-ban

az Istenhez, hanem fordítva, ezen az úton az Isten is leszállott az emberek közé, és pedig egyenként kereste fel őket. Leszállott az Isten az emberek közé, szólta nekik biztatását, bátorítását, bűnbocsánatát, de szólta egyúttal szigorú parancsait is!

Ember! Téged kegyelemre méltattak, de éppen ezért tőled azt várom, hogy életed tiszta, igaz és szent legyen.

Azt várom, hogy kebledet hevítse szent eszmények tüze, tudj lelkesedni igazért, szépért, jóért; küzdj, munkálkodj és mindenben hív, pontos és becsületes légy! A kötelesség parancs legyen számodra, amely helyre állítottalak, azon úgy munkálkodjál, mintha a világ sorsa attól függne, hogy éppen te, hogyan végzed el a rád bízottakat. Nincs kicsiny és nagy feladat, fontos és mellékes cél, hanem minden feladat nagy, minden cél fontos a kötelességteljesítés

szempontjából. Keress, kutass, szállj le a titoknak mélyére, járj be minden mezőt, melyen a tudomány, művészet, erkölcs számára csak egy fonnyadt virágot is találni vélsz, ne rettentően vissza utadban semmi, mert „az egyén szabad: érvényre hozni mind, mi benne van. Csak egy parancs kötvén le: szeretet.” De ezt ne feledd életednek egyetlen percében sem. Minden, mit gondolsz, szolgál vagy teszel, a szeretet bélyegét hordozza magán.

400 esztendő vérvízatarjai között a hit tartotta meg a magyar nemzetet.

És ma, a reformáció 400. évfordulóján, világfelfordulás idején, mikor a nemzetek vérben fürödnek – emberiség, van-e a hitből lelkesedés valami, vagy éppen hitetlenség büntetése e rettenetes idő!? Akárhogy van, erre a hitre nagy szükség lesz még, ma és holnap és azután és mindig.



A lelkeszi lakás napjainkban

Világégés után világépítés munkája következik. Az egyéni, a családi, az egyházi, a társadalmi és a nemzeti élet terén olyan sok lesz az építenivaló és az építő oly kevés!... Elcsúszott hős fiaid szelleme szól, e hited legyen erős, és amit nem végeztek el ők, mert korán sírba szálltak, a hited által vidd diadalra. Ámen.

(A Seps-i Református Egyházmegye megbízásából Tótkés József által szerkesztett Emlékkönyvből.)

## László Dezső búcsúbeszéde Tótkés József temetésén, 1951. február 9-én (részlet)

Alapige: 1Korinthus 3,9b–10. *Isten épülete vagytok. Az Istennek nekem adott kegyelme szerint, mint bölcs építőmester, fundamentumot vettem, de más épít reá. Ki-ki azonban meglássa, mi módon épít reá.*

(...)

Ki volt a mi Istenben megboldogult Tótkés József atyánkfia Istennek ebben az épületében? Nemcsak élő kő, hívő tag, hanem Isten neki adott kegyelme szerinti bölcs építőmester is.

Igazi református lélek volt, aki mélyes meggyőződéssel vallotta, hogy az élet igazi gyökere, alapja az Isten kegyelme. Nem a maga erejéből lett azzá, amivé lett, hanem Istennek a kegyelméből. Az a biztonság, szilárdság és erő, amely egész lényén uralkodott, az Isten neki adott kegyelmének volt a jele. A hívő emberi erő, bátorság, biztonság, határozottság az Isten fegyelméből táplálkozik. A megboldogult gazdag élete ékes bizonyágtétel volt amellett, hogy az emberben uralkodó kegyelem, ha azt hitünk elfogadja, milyen keménnyé tudja az embert formálni.

A kegyelem ajándékokkal ruházta föl az embert. A kegyelmi ajándékok közül a bölcsesség volt az, amellyel őt Isten a legteljesebb mértékben megajándékozta. Nyugodt lélekkel elmondhatjuk, hogy Isten szerint való bölcsesség lakozott benne. Ezen pedig elsősorban nem azt értem, hogy Isten világos elmével, logikus gondolkozással és nagy emberi tudással ajándékozta meg, hanem mindenekelőtt azt, hogy megtanulta az Ige Igazságát: a bölcsesség kezdete az Úrnak félelme. Isten Igéjét mint igazságot fogadta be az elméjébe, s annak fényében kereste az élet útját, mértéke alatt vizsgálta a lehetőségeket. Hitének gyökere nem érzelmi ellágyulás, hanem a Szentlélek által megvilágosított értelem volt. Tudását két irányban fejlesztette:



A templom, a temető és a paplak madártávlatból. Képek: a szerzők gyűjtése

sohasem szűnt meg a teológiai érdeklődése, az Ige igazságaiban való gyarapodása, és sohasem hagyta abba annak a világnak megismerését, amelyben élt. Rá igazán talál a közmondás: a jó pap holtáig tanul. Még halála előtt pár nappal is könyveket kért a fiától, hogy azok által filozófiai tudását fölelevenítse. Hívó értelme nemcsak az Istent és az Ige világát, hanem az Isten által teremtetett és gondviselt világot is ismerni akarta. Ebben igazi kimetszett bélyege a tudós kálvinista lelkipásztornak. Gondolkozásában haladó ember volt, sem a teológiában, sem a tudományokban nem állott meg fiatal korának az eredményei mellett, tovább tanult és tovább kutatott, hogy a más ismerje meg, hogy a másban tudjon tájékozódni. Ez nyilván következett abból, hogy építőmester volt, akinek mai feladatai vannak.

(...)

Hol építette Isten házát Tőkés József atyánkfia?

Mindenekelőtt a családjában. Ezelőtt harminchét évvel házasodott meg. Hitvestársával egy szív és lélek volt.

Együtt építették a családjukat az Isten épületévé, igazi keresztyén gyülekezetté. Megszívlelte az apostoli szót: csak az méltó az egyházi szolgálatra, aki a maga házát rendben tartja. Közéleti szolgálatának az aranyfedezete családi élete, háztartásának belső és külső rendje volt. Egyházkerületünk egyik volt vezetőmunkása, akivel sokszor került heves vitába, gyakran kételkedett a Tőkés József alaposságában. Amikor

egy alkalommal a házának a vendége lehetett, kijelentette, hogy ezentúl meghajlik az érvei előtt, mert parókiájának és gyülekezetének a rendje meggyőzte szavai, figyelmeztetései komolysága felől. Gyermeküket szigorú fegyelem alatt nevelte, és a tovatűnő évek során barátaivá és munkatársaivá lett azoknak. Előbb ő tanította őket, azután ő tanult tőlük. Ez is arra a bölcsességre mutat, amellyel Isten megáldotta. Leányának három év előtti halála mélyen megrendítette, a gyászból hazahívó atyai szót hallott, azóta készült, kellett készülnie a halálra.

A málnási gyülekezetben negyvenkét évet pásztorolta a híveket. Rövid kolozsvári szolgálatán kívül nem is szolgált más gyülekezetben. Ma már alig van ennek a gyülekezetnek olyan tagja, akit ne ő esketett, konfirmált vagy keresztelt volna. Szeme előtt, keze alatt nőtt föl ez az egybegyűlt halotti gyülekezet. Egyházépítő gyülekezeti munkája széleskörű és mély volt. Lelkileg és anyagilag, belsőleg és külsőleg egyaránt építette a gyülekezeteit, mert vallotta, hogy itt a földön minden lelki munkának megvan a maga anyagi föltétele is. Azok a koszorúk, amelyeket gyöngéd kezek a koporsójára helyeztek, mutatják munkája széles körét. Az egyiknek a szalagján ezt a fölírás olvastam: „A kicsiny sereg.” A másikat az ifjúság, a harmadikat a nőszövetség, a negyediket a presbitérium, az ötödiket a málnási demokrata nők szövetsége tette le a ravatalára, annak kifejezésére,

hogy a gyülekezetnek és falunak apraja-nagyja mennyi hálával van őíránta. Utolsó munkája, amelyet már megszakított a betegsége, az összes családok szokásos újévi meglátogatása volt. Lelkipásztori nemzedékek jöhetnek ebbe a gyülekezetbe tanulmányozni a Tőkés József lelkipásztori módszerét: hogyan kell az egész gyülekezet gondját úgy fölvenni, hogy minden egyes család és az egész gyülekezet egyszerre épüljön, külön-külön és együtt. A mai lelkipásztori nemzedékben a mindenre kiterjedő, szintetikus, összefogó lelkipásztori munkának egyik legszebb típusa volt.

(...)

Az az örökség, amelyet őtőle átvesznek, mindkét fiát elkötelezi arra, hogy az édesapjuktól örökölt igazi kálvinista lélekkel szolgálják tovább az anyaszentegyházat, hogy azt a lelket, amelyikkel őket nevelte, tovább plántálják gyermekeikbe, az ő kedves kicsi unokáiba. A családban a második lelkipásztori nemzedék volt ő. Annak a pásztori léleknek, amely benne drága örökségképpen élt, tovább kell plántálódnia az unokákon át újabb és újabb nemzedékekbe.

Nem lesz könnyű az utódjának átvenni lelkipásztori örökségét. Annak a széles körű, sokirányú és mégis a lelkek mélyéig hatoló pásztori munkának a további folytatása, amelyet ő végzett, nehéz próba elé állítja a legkiválóbb lelkipásztorokat is. A gyülekezet presbitériumának és egyetemének nagyon sok imádságban kell azért tusakodnia, hogy megtalálja a méltó és mindenképpen alkalmas utódot.

(...)

A föltámadás és örök élet hitével nem örökre, a viszontlátásig búcsúzunk tőle! Ámen.

## Források:

Dr. Tőkés István: *Tőkés József*. Kolozsvár, 2002.  
Kovács Attila: *Málnás 650*. Sepsiszentgyörgy, Charta kiadó, 2016.  
Adatközlők: Dr. Tőkés István, Gergely Erzsébet, Tőkés András, Szép Lenke, Szép János, Mihály Mózes.

**Az írás készültekor, 2018-ban a szerzők a málnási Tőkés József Általános Iskola diákjai voltak. Ma Mihály Izabella a kézdívarhelyi Bod Péter Tanítóképző 10., Márk Arnold a sepsiszentgyörgyi Puskás Tivadar Szakközépiskola 9., Kölcze Henrietta a málnási Tőkés József Általános iskola 8. osztályos diákja. Irányító tanár: Kovács Attila iskolaigazgató.**

